

5

**Antep'in
İşgali ve
Kurtuluđu**

**Occupation
and Liberation
of Antep**

Mustafa Can

Antep'in İşgali ve Kurtuluşu

*Mustafa Can**

Özet

Millî Mücadele yıllarında hem ekonomik hem de stratejik bir öneme sahip olan Antep, Mondros Mütarekesi'nden sonra 17 Aralık 1918'de İngiliz işgaline uğradı. İngilizler daha önce Suriye'ye göç ettirilmiş olan Ermenileri de Antep'e getirdiler. Yaklaşık olarak on ay süren İngiliz işgalinde, bazı kötü durumlar görülmekle birlikte silahlı bir çatışma yaşanmadı. Antep'teki İngiliz işgali, 25 Ekim 1919'da yerini Fransız işgaline bıraktı. Fransızlar da Antep'in işgalinde Ermenilerden faydalandılar. Bu nedenle şehirdeki Ermeni taşkınlıkları artmaya başladı. 12 Ocak 1920'de, Fransızlar ve Ermenilerin Araptar Köyü'nde neden olduğu olaylar nedeniyle Antep direnişi, ilk olarak şehir dışında başladı. Antep-Maraş yolunda yaşanan bu çarpışmalarda Karayılan ve Boyno oğlu Memik Ağa çeteleri büyük yararlılıklar gösterdi. Şahin Bey de 1920 yılının şubat ve mart aylarında Kilis-Antep yolu üzerinde gerçekleştirdiği faaliyetlerle Fransızları oldukça zor durumda bıraktı. Şahin Bey'in şehadetinden sonra Antep direnişi, 1 Nisan 1920'den itibaren şehir içerisine taşındı. Bu süreçte şehir içi direniş, Kılıç Ali ve Özdemir Bey gibi kumandanlarca organize edildi. Maraş ve Urfa'da yenilen Fransızlar, Antep'i haftalarca kuşatma altına aldılar. Yaklaşık on bir ay kendi imkânları ile direnen şehir, açlığın son haddine varmasından ötürü 9 Şubat 1921'de düştü. 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı çizilince Fransız askerleri 25 Aralık'ta Antep'i terk ettiler. Böylece Antep'te Aralık 1918'de İngilizlerle başlayıp sonrasında Fransızlarla devam eden işgal dönemi, 25 Aralık 1921 tarihinde sona ermiş oldu. Bu çalışmada Mondros Mütarekesi'nden sonra Antep'te yaşanan işgal ve direniş hareketi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Antep, İşgal, Millî Mücadele, Kurtuluş

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mustafacan[at]gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6458-5007

Occupation and Liberation of Antep

Absract

Antep, which had both economic and strategic importance during the War of Independence, was occupied by the British on 17 December 1918 after the Armistice of Mudros. The British also brought the Armenians, who had previously been displaced to Syria, to Antep. During the British occupation that lasted for approximately ten months, there were no armed conflicts despite some unfortunate situations. The British occupation of Antep was replaced by the French occupation on 25 October 1919. The French also took advantage of the Armenians during the occupation of Antep. Therefore, Armenian riots in the city started to increase. On 12 January 1920, due to the incidents caused by the French and Armenians in Araptar Village, the Antep resistance first started outside the city. In these clashes on the Antep-Maras road, the Karayılan and Memik Agha son of Boyno gangs proved to be very useful. Şahin Bey also left the French in a very difficult situation with his activities on the Kilis-Antep road in February and March 1920. After the martyrdom of Şahin Bey, the resistance in Antep moved inside the city as of 1 April 1920. In this period, the resistance in the city was organised by commanders such as Kılıç Ali and Özdemir Bey. The French, who were defeated in Maraş and Urfa, besieged Antep for weeks. The city, which resisted with its own means for about eleven months, fell on 9 February 1921 due to starvation. On 20 October 1921, when the Türkiye-Syria border was drawn with the Ankara Treaty, French soldiers left Antep on 25 December. Thus, the occupation period in Antep, which started with the British in December 1918 and continued with the French, ended on 25 December 1921. In this study, the occupation and resistance movement in Antep after the Armistice of Mudros will be discussed.

Keywords

Antep, Occupation, National Struggle, Liberation

1. Giriş

Millî Mücadele yıllarında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde İpek ve Baharat ticaret yolları üzerinde bulunan Antep (Ayıntab) şehri; aynı zamanda Suriye, Urfa, Maraş ve Adana şehirlerinin geçiş güzergâhında olması nedeniyle hem ekonomik hem de stratejik bir öneme sahipti.¹ Halep I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, 26 Ekim 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmişti. İngiliz işgali ile Halep'te bulunan Türk birlikleri de Katma'ya çekilmişti. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde de Türk kuvvetleri Katma'da bulunuyordu. Katma'dan 80 kilometre daha içeride kalan Antep aynı zamanda Fırat'ın 55 kilometre batısında, bugünkü Türkiye-Suriye sınırının 45 kilometre kuzeyinde Halep ile Anadolu'yu bağlayan bir noktada yer alıyordu. Bu açıdan Suriye üzerine oluşabilecek muhtemel bir taarruzu engellemek isteyen İngilizler için Antep'in konumu oldukça önemliydi.²

2. İngiliz İşgali

Halep'i işgal eden İngilizler, birliklerini 17 Aralık 1918'den itibaren stratejik açıdan önemli gördükleri Antep'e kaydırdılar.³ İngilizler, 1918 yılının Aralık ayında Mondros Mütarekesi'nin 10. ve 16. maddelerini gerekçe göstererek Antep'e geldiler.⁴ Şehre ilk olarak öncü kuvvetlerden sömürge askerleri girdi. Bu öncü birliklere İskoçyalı süvari birlikleri ile İngiliz askerleri de dâhil oldu. Bu sırada Antepliler, İngiliz kuvvetlerini büyük bir merak ve hayal kırıklığı içerisinde izlediler. Halk narin yapılı İngiliz askerlerinin Osmanlı askerlerini nasıl mağlup ettiğini bir türlü anlayamadı. İngilizler çarşıda dolaşarak bir anlamda halka gövde gösterisinde bulunduktan sonra şehre hâkim bir mevki olan Amerikan Koleji'ne yerleştiler.⁵ Antep Mutasarrıfı Celal Bey, İngilizlerin geliş nedenini öğrenmek amacıyla onlarla görüştü. İngiliz yetkililer, Halep'teki asker ve hayvan sayıları fazla olduğundan kışı geçirmek gayesiyle geldiklerini ve bu durumun yanlış anlaşılması gerektiğini söylediler. Başka hiçbir amaçları olmadığını ifade ederek gelişlerinin işgal anlamına gelmediğinin de altını çizdiler.⁶

¹ Hulusi Yetkin ve Mehmet Solmaz, *Gaziantep Savunmasında Şehit Şahinin Yeri (Gaziantep Türkçülüğü)*, Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1963, s. 5, 17-18; Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s.63-64; Bölgenin neden işgal edildiği konusunda bkz. Nejla Günay, "Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da İngiltere-Fransa Rekabeti ve Bölgenin İşgal Edilmesinin Sebepleri", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*. Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022, s. 11.

² ATASE, *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi*, Cilt IV, Ankara, Genelkurmay Basımevi; 2009, s. 54; Hulki Saral ve Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970, s. 265;

³ Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 73; Eyüp Sabri Akgöl, *Esaret Hatıraları*, haz., Nejat Sefercioğlu, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978, s. 13; Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, Cilt IV*, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınevi, 1966, s. 49.

⁴ Bilgehan Pamuk, "Antep Savunması ve Kuvâ-yı Millîye Mücahidi Boyno Memik'in Faaliyetleri", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*, ed. Nejla Günay ve Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2021. s. 235

⁵ Mitat Enç, *Selamlık Sohbetleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017, s. 44.

⁶ Akgöl, *Esaret Hatıraları*, s. 13.

İngiltere Antep'te oldukça hassas bir siyaset izledi. Antep halkının tepkisinden çekinerek hiçbir müdahalede bulunmadı ve Antep'te bulunma gerekçelerinin sadece ihtiyaçtan dolayı olduğu izlenimini devam ettirdi. Bu nedenle mahalli yönetimden ve halktan çok fazla tepki görmüyorlardı. Bab-ı Âli, ateşkes antlaşmasını müteakiben yapılacak barış antlaşmasında avantaj sağlayabilmek adına, Antep Mutasarrıfından İngilizlerle iyi ilişkiler kurmasını istedi.⁷ İngilizlerin iâşesi için gerekli temel ihtiyaç maddeleri, belediye tarafından temin ediliyor hatta İngiliz karargâhına kadar götürülüyordu.⁸ Ancak İngilizler gün geçtikçe birliklerinin sayısını arttırdılar ve 1 Ocak 1919'da General Mac Donald'ın emrinde yüz süvari asker Antep'e geldi.⁹ İngilizler Antep'e ilk geldiklerinde geçici bir süre kalacakları düşünülüyordu. İngilizler bu zaman zarfında hiç bir şeye müdahale etmemişler ve iyi ilişkiler kurmuşlardı. Mısır'da bulunan İngiltere İşgal Kuvvetleri Komutanı General Allenby, 7 Ocak'ta Antep Mutasarrıflığına çektiği telgrafta mütareke maddelerine aykırı hareket edilmeyeceğine ve endişe etmeyi gerektirecek herhangi bir olaya mahal verilmeyeceğine dair teminat verdi.¹⁰

Mutasarrıflık tarafından talep ettikleri iâşe sağlanmasına rağmen Kilis'i kontrolleri altına almış olan İngilizlerin, Antep'e gelişlerindeki asıl amaçlarının farklı olduğu kısa zamanda anlaşıldı.¹¹ 14 Ocak 1919'da İngilizlerin tavrı değişmeye başladı. İşgal kuvvetleri komutanı General Mc Andrew, şehrin ileri gelenlerini karargâhına çağırarak onlarla bir görüşme ayarladı. Görüşmede asayiş bozacak bir duruma meydan verilmemesi gerektiğini ve herhangi bir hadise vukuunda sebep olanların cezalandırılacağını söyleyerek nasihatten ziyade tehditvari bir üslup kullandı. General bu tebligatı yaptıktan sonra tekrar Halep'e döndü.¹² Bu görüşmenin ertesi günü yani 15 Ocak 1919'da sözde kışı geçirmek ve hayvanları otlatmak için Antep'e gelen İngilizler, gerekli alt yapıyı sağladıktan sonra önemli bir ticaret ve tarım merkezi olan Antep'i resmen işgal ettiklerini duyurdular. İngilizler, Antep'in işgali için Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesini gerekçe gösteriyorlardı.¹³ Hâlbuki İngiltere'nin güvenliğini tehdit eden hiçbir gelişme yaşanmamıştı. İngilizlerin Antep'i işgal gayesiyle şehre giren birlikleri 5. Tümen'e bağlı 3. Süvari Tugayı, bir istihkâm müfrezesi, bataryalı ve otomobilli ağır makineli tüfekleriyle Antep'i işgal ettiler.¹⁴

⁷ BOA. DH. ŞFR. 95/55.

⁸ "İngilizler, umduklarından fazla Antep hükümetinden gördükleri bu müsâit muamelelerden ve kavuştukları yardım ve kolaylıktan dolayı cidden memnun oluyorlar ve âdeta davetle gelmiş gibi, memlekette her türlü teşebbüs ve hareketlerinde serbest bulunuyorlardı." Akgöl, *Esaret Hatıraları*, s. 14-15.

⁹ ATASE, *Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Cilt I, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999, s. 137.

¹⁰ BOA DH. ŞFR. 95/66.

¹¹ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 75.

¹² Akgöl, *Esaret Hatıraları*, s. 15.

¹³ Ayhan Öztürk, *Millî Mücadelede Gaziantep*, Kayseri, Geçit Yayınları, 1994, s. 28-29; ATASE, *Türk İstiklâl*, IV, s. 54; Yetkin ve Solmaz, *Gaziantep Savunmasında Şehit Şahinin Yeri*, s. 18-19.

¹⁴ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 265.

İngilizler işgal kapsamında ilk olarak telgrafhaneye el koyarak haberleşme ve iletişimi kontrol altına aldılar. Aynı şekilde Antep ve bölgesinde bulunan tren istasyonlarını kontrollerine alarak ulaşımı da sıkı bir denetime tabi tuttular. Amerikan Koleji ve çevresindeki Ermeni evleri karargâh haline getirildi. Böylelikle bu zamana kadar sakladıkları asıl niyet ortaya çıkmış oldu. Antep'in böylesine haksız bir şekilde işgal edilmesi, kamuoyu nezdinde protesto edildi.¹⁵ Durumun daha da vahim bir hal alması sonucu Taşçızade Abdullah, Hacı Osman Ağa ve Mamat Ağazade Ali gibi duyarlı bazı Antep'iler, bir araya gelerek memleketin gidişatı hakkında birtakım girişimlerde bulundularsa da bir sonuca varamadılar.¹⁶

İşgal ettikleri yerlerde bölücü faaliyetlerde bulunan İngilizler, bölgedeki Osmanlı nüfuzunu kırmak amacıyla Kürtçülük hareketine destek verdiler.¹⁷ İngiliz işgali ile birlikte Antep'te asayiş sorunları baş gösterdi. Osmanlı Devleti'nin askeri kuvveti yetersiz kaldığından gerekli müdahaleler yapılamamaktaydı. Bu arada İngilizlerin desteklediği çöl Arapları da Antep ve civarına yağma faaliyetlerinde bulunuyorlardı.¹⁸

İngilizler Kilis'te olduğu gibi Antep'te de Ermeniler tarafından büyük bir sevinç içerisinde, tören ve çiçek buketleriyle karşılandılar.¹⁹ I. Dünya Savaşı sırasında Suriye'ye göç ettirilmiş olan Ermeniler de İngiliz işgalinden faydalanarak onlarla birlikte Antep'e gelmişlerdi. İngiliz işgali ile Ermeniler, Antep'te huzursuzluk çıkarmaya başladılar, İngiliz makamlarını ikna ederek nefret dolu oldukları Türklere karşı sert bir idare oluşturmaya çalıştılar.²⁰

İngilizler bölgenin işgalini tamamlayınca ilk olarak 23 Ocak'ta hükümet konağını basarak Defter-i Hakanî Memuru Eyüp Sabri Bey, Muhasebeci Besim Bey, Evkaf Memuru Hakkı, Taşçızade Abdullah, *Antep Haberleri* gazetesi²¹ sahiplerinden Kâhyazâde Hüseyin Cemil Bey, Mennanzâde Mustafa, İmamzâde Mustafa, İncözâde Hasan, Patpatzâde M. Bahtiyar gibi bazı memur, aydın ve ileri gelenleri Ermeni tehciriyle alakalı oldukları gerekçesiyle sorgusuz sualsiz tutukladılar. Bu kişiler önce Halep'e oradan da Mısır'daki esir kamplarına gönderildi.²² Antep Mutasarrıfı, sevk edilen vatandaşların Antep'te tertip edilecek bir mahkemede yargılanmaları ve en kısa zamanda iade edilmeleri için İngiliz yetkililere talepte bulunmuşsa da olumlu bir sonuç alınamamıştı. Bu şekilde şehrin önde gelenlerinden bazı kişilerin sürgüne gönderilmesiyle muhtemel bir örgütlenmenin önüne geçilmeye çalışıldı.²³

¹⁵ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Âbidesi Gâzi'ayıntab Müdâfaası*, ed. Zeynel Özlü, çev. Mehmet Sağlam, Ankara: Şehitkâmil Belediyesi Kültür Yayınları, 2020, s. 66.

¹⁶ Akgöl, *Esaret Hatıraları*, s. 21

¹⁷ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 75.,

¹⁸ BOA, DH. ŞFR, 94/226; ATASE, *Türk İstiklâl, Cilt I*, s. 105.

¹⁹ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 265-266.

²⁰ BOA DH. ŞFR. 94/226; Ali Nadi Ünler, *Gaziantep Savunması*, İstanbul, Kardeşler Matbaacılık, 1969, s. 12-13.

²¹ Bkz. Uğuroğlu Barlas, *Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl*, İstanbul: Gaziantep Kültür Derneği 1972, s. 25.

²² Akgöl, *Esaret Hatıraları*, s. 31-32, 35,51.

²³ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 83.

İngilizler, Ermenilerden Türklerin silahlanma içinde olduklarına dair haberler alınca bu durumdan rahatsız olan İngiliz kumandanı, Antep'te 8 Mart 1919'da sıkıyönetim ilan etti.²⁴ Sıkıyönetim ilanından sonra İngilizler tarafından şehrin önemli noktalarına makineli tüfekler yerleştirilerek polis ve jandarma dışındaki halktan silah ve cephanelerini hemen teslim etmeleri istendi. Bu uyarıdan sonra evinde veya üstünde silah bulunduranlara yüz altın lira ceza verileceği ve idam edilecekleri ilan edildi. İngilizlerin bu tehdidi üzerine halk evlerinde bulunan tüm silahları (mavzer, bomba, kılıç, kasatura vb.) teslim etmek zorunda kaldı. O gün akşama kadar yaklaşık on dört araba silah ve cephane teslim edildi.²⁵

Halktan silahlarını toplayan İngilizler, bununla yetinmeyip 13 Mart'ta askeri kuvvetlerden de silahlarını teslim etmelerini istedi. İngilizlerin böyle bir talepte bulunmalarının nedeni, oluşabilecek herhangi bir direnişe mahal vermemektir. Antep Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay İrfan Bey, mütareke şartlarında böyle bir maddenin bulunmadığını belirterek bu isteği reddetti.²⁶ Bu arada halktan silahını teslim etmeyip bağ ve bahçelerine de saklayanlar olmuştu.²⁷ Ermeni halkın silahlarını almayan İngilizler, ihbar üzerine şehirde ikinci kere sıkıyönetim ilan ettiler. Amerikan Koleji Müdürü John E. Merrill tarafından İngilizlere, Anteplilerde 26.000 silah bulunduğu ve teslim edilen silahların bunların çok küçük bir kısmı olduğu bilgisi verilince İngiliz işgal kumandanı, 15 Mart'ta ikinci bir beyanname yayınladı. Böylece halkın elindeki silahların tamamını vermediği gerekçesiyle 17 Mart'tan itibaren dükkânlar kapatılarak sokağa çıkma yasağı konuldu. Bu yasağa uymayanlar ağır bir şekilde cezalandırıldı. İbadet dışında camilerde toplanma yasaklandı. Cadde ve sokaklar makineli tüfeklerle tutuldu, Türklerin bulunduğu evler aranarak halka korku verildi. Bu baskılar yalnız Türklere karşı uygulanmakta ve Ermenilere tatbik edilmemekteydi.²⁸ Dükkân açma yasağı sadece ekmekçiler, eczacılar ve sütçülere uygulanmadığından kasap dükkânlarındaki etler bozulmuş ve şehri pis bir koku sarmıştı. Gece sokağa çıkmak, gündüzleri de iki kişinin bir araya gelmesi güvenlik gerekçesiyle yasaklandı ve bu baskı yaklaşık on sekiz gün devam etti. Sonrasında bu baskının yersiz olduğunu anlayan İngilizler, 30 Mart'ta yayınladıkları üçüncü bir beyanname ile yasağı kaldırdılar.²⁹

Sonraki süreçte oldukça dikkatli davranan İngilizler, haberleşme üzerindeki denetimlerini devam ettirseler de hiçbir surette mahalli idare, polis ve jandarmaya karışmadılar. İşgal süresince İngilizler, devlet memurlarını yönetimde serbest bıraktılar ve resmi dairelerde Türk bayrağının bulunmasına müsaade ettiler. Hatta işgalin son

²⁴ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 50; Lohânizade Mustafa Nureddin eserinde bu tarihi 12 Mart olarak vermektedir. Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 66.

²⁵ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 66; Enver Behnan Şapolyo, *Kuvâ-yı Milliye Tarihi Gerilla*, Ankara: Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., 1957, s. 181-182.

²⁶ Öztürk, *Millî Mücadelede*, s. 32.

²⁷ Adil Dai, *Olaylarla Gaziantep Savaşı*, Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1992, s. 21-22.

²⁸ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 85-86; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 66-70; Şapolyo, *Kuvâ-yı Milliye*, s. 182.

²⁹ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 70.

günlerinde İngiliz kumandanlığı, Türklere daha yakın durmaya başladı. Müslüman Hintli askerler aracılığıyla silah ve cephane dağıtmak için teşebbüste bulundular. Fakat halk bunun bir tuzak olduğundan şüphelendiği için bu durumdan yeterince istifade edilemedi. Sonuç itibarıyla bu haksız işgal girişiminin geçici olduğunu düşünen halkın özverisi ve sabrı; İngilizlerin ise yönetim konusunda daha dikkatli davranmaları sonucunda, şehrin Fransızlara devredilmesine kadar olan süreçte dikkate değer bir çatışma yaşanmadı.³⁰

15 Ocak 1919'da başlayan Antep'teki İngiliz işgali on ay kadar sürdü. 15 Eylül 1919 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında Suriye İtilafnamesi imzalandı. Böylece İngiltere, Musul karşılığında Antep, Maraş ve Urfa'yı Fransa'ya bırakıyordu. Bu nedenle İngilizler, Ekim ayının sonlarına doğru Antep'ten ayrılarak şehri Fransızlara devrettiler.³¹

3. Antep'in Fransızlar Tarafından İşgali

Antep'teki Fransız işgali, 25 Ekim'de iki subayının gelişiyle birlikte başladı. 27 Ekim 1919 tarihinde Albay Flye Saint Marie bir miktar asker ve birkaç Fransız subayı ile Antep'e geldi. 29 Ekim de ise iki süvari bölüğü daha Antep'e giriş yaptı.³² Fransız birlikleri Ermeniler tarafından büyük bir coşku ve merasimle karşılandı. Fransız kıtaları arasında büyük bir Ermeni taburunun bulunması Ermenileri ayrıca coşturmuştu. Türkler ise bu durumdan oldukça müteessir oldular.³³

30 Ekim'de Türk, İngiliz ve Fransız tarafları statüyü belirlemek için bir araya geldiler. Görüşmeye Türk tarafı adına Mutasarrıf Celal Bey, Mutasarrıf Vekili Sabri Bey ile Şeyh Mustafa; İngiltere adına General Weir; Fransa adına Albay Flye Sainte Marie katıldı. Ermeni İttihad-ı Millî Cemiyeti üyeleri de toplantıda hazır bulundu.³⁴ Müzakereler sonucunda İngiliz Kumandanı Weir ile Fransız Kumandanı Albay Sainte Marie tarafından 1 Kasım 1919'dan itibaren geçerli olacak şekilde şehrin İngilizler tarafından Fransızlara devredildiğine dair bir beyanname yayınlandı. Böylelikle şehirde Fransız işgali kesinleşmiş oldu.³⁵ Artık Antep, resmen Adana'daki Fransız komutanlığına bağlanmış olup Albay Flye Sainte Marie'nin idaresine geçmişti.³⁶

³⁰ Ali Nadi Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 15. Hulusi Yetkin, *Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler*, Gaziantep: Işık Matbaası, 1962, s.110

³¹ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 93.

³² BOA. HR. SYS. 2543-4/9-12; BOA. HR. SYS. 2543-4/9, 1/13; *İrade-i Milliye*, 11 (17 Safer 1338/11 Kasım 1919), s. 2; Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 94; Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 65;

³³ BOA. HR. SYS. 2542-9/36; Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 267.

³⁴ BOA. HR. SYS. 2543-4/9-12; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 23; Abadi, *Türk Verdünü Gaziantep Antep'in Dört Muhassarası*, Gaziantep: Gaziyurt Matbaası: 1999, s.31; Hüseyin Bayaz, *Antep Savunması Günlüğü*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1994, s. 32.

³⁵ BOA HR. SYS. 2542-9/26-28; 2543-4/9-12; 2544-8/1.

³⁶ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 95-96.

Fransızlar Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesinden istifade ederek Ermeniler aracılığıyla propaganda yaptıkları gibi Ermeni çetelerini de bölgeye sevk ettiler.³⁷ Fransızların Maraş ve Urfa gibi Antep'in işgali için de getirdikleri kuvvetin çoğunluğu Ermeni'ydi. Bunlar halkın millî duygularını rencide edecek olaylar çıkararak asayiş bozmaya başladılar.³⁸

3.1. İşgale Karşı Tepkiler

Antep'in Fransızlar tarafından işgali resmi ve gayriresmi makamlarca tepkiyle karşılandı. Bu işgale karşı ülke kamuoyunda tepkiler giderek artmaya başladı. Şehrin, hiçbir hakları olmadığı halde bir düşmandan diğerine devredilmesi, Antep halkını harekete geçirdi. 13. Kolordu, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Cemiyet-i İslamiye ve mutasarrıflık işgali protesto ettiler. Önce işgali protesto amacıyla büyük bir miting yapıldı. Sonrasında Antep'teki Fransız komutanına bir protesto mektubu gönderildi.³⁹

Fransız işgali karşısında Antep'te tansiyon giderek yükselmeye başlamıştı. 5 Kasım 1919 Cuma günü Akyol Karakolu'ndaki Türk bayrağı, bir Fransız Subayı tarafından bir polise zorla indirildi. Müslüman Türk halkının onuruna karşı yapılan bu hareket neticesinde Antep halkı galeyana gelerek görevini kötüye kullanan polis memurunun görevden alınmasını ve bayrağın tekrar yerine asılmasını istediler. Bayrak tekrar yerine asıldı ve Fransız komutanının görevde kalmasını rica etmesine rağmen Hayri isimli polis memuru görevden uzaklaştırıldı.⁴⁰

Antep'te yaşanan olaylar, Güce Köyü'ndeki telgrafhane vasıtasıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya günü gününe ulaştırılıyordu. Mustafa Kemal Paşa, 9 Kasım'da bütün idare amirlerine ve Müdafaa-i Hukuk merkeziyelerine Antep'in işgalinin dünya kamuoyu ve Amerikan hükümeti nezdinde protesto edilmesini bildirdi.⁴¹

Antep Fransız idaresine geçtikten sonra şehirde asayişsizlik artmaya başlamıştı. 10 Kasım tarihinde bir Türk kadını sokaktan geçerken Ermeni askerleri tarafından saldırıya uğradı. Ermeni askerleri, Adana ve Maraş'ta yaptıklarını⁴² Antep'te de tatbik etmeye başladılar. Olaya müdahale etmek isteyen polisler, Ermeniler tarafından tehdit edildi. Olay büyüyünce Türk askerleri olaya müdahale etmek istediler. Bu arada tiyatrodan fırsat kollayan Ermenilerin de karışmasıyla olay kısa sürede büyüdü. Nihayetinde Fransız askerleri, olayı yatıştırmak için müdahale etmek zorunda kaldılar.⁴³

³⁷ BOA, DH. ŞFR. 105/9, BOA. MV. 217/137.

³⁸ BOA. HR. SYS. 2543-4/9-12; *İrade-i Milliye*, 11 (17 Safer 1338/11 Kasım 1919), s. 2; Millî Mücadele yıllarında Antep'te Ermenilerin faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Erhan Güllü, *Antep'te Misyonerler, Ermeniler ve Millî Mücadele*, İstanbul: Gazikültür A.Ş. Yayınları, 2021, s. 115-146.

³⁹ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 23-24.

⁴⁰ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 74; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s.24-25; BOA. HR. SYS. 2542-2/22; 2543-5/7; BOA. DH. EUM. AYŞ. 26/73.

⁴¹ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 25.

⁴² Nejla Günay, "Millî Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*. 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, s. 49.

⁴³ BOA. DH. EUM. AYŞ. 26/73; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 25-26.

23 Kasım'da Antep'te Fransız işgaline karşı Cemiyet-i İslamiye tarafından geniş katımlı büyük bir miting yapıldı. Fransız işgalinden duyulan rahatsızlık yüksek sesle dile getirildi.⁴⁴ Aynı gün mutasarrıf gece devriyesine çıkan Fransızları protesto etti.⁴⁵ 25 Kasım'da Fransız işgal komutanlığı tarafından Türk jandarmalarına maaş zammı yapılacağı mutasarrıflığa bildirildi. Teklif içişlerine müdahale ve hâkimiyet hakkına tecavüz niteliğinde olduğu gerekçesiyle reddedildi. Bununla birlikte Fransız işgalindeki binalara Fransız bayrağı çekilmesi, Türk hâkimiyetine indirilmek istenen bir darbe olduğu gerekçesiyle protesto edildi.⁴⁶

Fransız ve Ermenilerin takındıkları tutumlar nedeniyle Antep halkı, bunlarla ikili ilişkileri asgari seviyeye indirdi. Çarşıda hem Ermenilere hem de Fransızlara mal satılmamaya başlandı. Bu nedenle özellikle gıda maddelerinin temininde zorluk çeken Fransız işgal Komutanlığı, 30 Kasım'da Türk jandarma ve polislerinin Fransız memurların emrine verilmesini istedi. Fransızların mutasarrıflığa verdikleri bu tebligat tepki ile karşılandığı gibi onlara karşı duyulan nefreti körükledi.⁴⁷

Aralık ayında Antepliler hem Ermenilere hem de Fransızlara karşı güçlerini hissettirdiler. Fransız devriyelerine karşı silahlı Türk devriyeleri gezmeye başladı. Gerek Fransızlar gerekse Ermeniler, Türklere karşı tutumlarını yumuşatmak zorunda kaldı. Fransızlar halkla olan ilişkilerini düzeltmeye çalıştılar. Albay Sainte Marie, okul ziyaretlerinde bulundu. Eğitime katkı sağlamak gayesiyle maddi yardım yapmak istediye de kabul edilmedi.⁴⁸ Bu nedenle Fransızlar sempati kazanma yönündeki bu tür girişimlerden bir netice elde edemediler. Fransız yetkililer bu şekilde bir taraftan Antep'teki sert havayı yumuşatmaya çalışırken diğer taraftan da garnizonlarına asker takviyesinde bulunuyorlardı.⁴⁹

3 Aralık 1919 tarihinde Fransız 412. Alay'ından iki bölük, 12 Aralık'ta 18. Cezayir Avcı Alayı ve Albay Regnier'in karargâhı, 17 Aralık'ta bir süvari bölüğü, bir dağ bataryası ve üç istihkâm takımı Antep'e getirildi.⁵⁰ Fransa Antep'teki askerî tedbirlerini bu şekilde yoğun bir biçimde devam ettirirken 9 Aralık 1919'da Fransızların 315. Piyade Tugayı Kumandanı General Querette, Antep'e gelerek Doğu Mıntıkası Kumandanlığını üzerine almıştı. Maraş, Antep, Urfa ve Cerablus askerî bölgelerini birleştiren general, karargâhını Antep'te kurduktan sonra 13 Aralık'ta yayınladığı beyannameyle bölgenin Fransa himayesine verildiğini belirtti.⁵¹

⁴⁴ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 74-76.

⁴⁵ Abadi, *Türk Verdünü*, s. 33-34.

⁴⁶ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 25-26; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 34.

⁴⁷ BOA. DH. EUM. AYŞ. 32/16; Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 120.

⁴⁸ Hulusi Yetkin, *Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler*, s. 73-75; Enç, *Selamlık Sohbetleri*, s. 49.

⁴⁹ *İrade-i Milliye*, 13 (30 Safer 1338/ 24 Kasım 1919), s. 2.

⁵⁰ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 26; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 35-36.

⁵¹ BOA. HR. SYS. 2542-2/19; 2544-6/4; 8/1; 10/9; ATASE, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 16 (1956), Belge No: 415/a.

Şehirde Ermenilerin ve Fransızların taşkınlıklarına karşı halkın tepki gösterişi, iki taraf arasındaki gerginliği iyice arttırıyordu. Zahire ve gıda maddelerini tekeline tutan Türkler, Fransızlara ve Ermenilere satışları kesmişti. Fransızların Direkçi Pazarı'ndan aldıkları keresteleri mevzi ve tahkimat yapımında kullandıkları anlaşılınca tahta direk ve kereste satışı da sona erdirildi. Bu durum zaten gergin olan havayı büsbütün elektrikleştirdi. Artık durumun silahlı bir çatışmaya doğru gittiği açıkça görülüyordu. Bu nedenle Türk mahallelerinde oturan Ermeniler Ermeni mahallelerine, Ermeni mahallelerinde oturan Türkler de Türk mahallelerine taşınmaya başlamıştı. Böylelikle şehir ikiye ayrıldı. Maarif Caddesi'nin doğusunda Türkler, batısında Ermeniler toplandılar. Yine Maarif Kahvehanesi'nin köşesindeki dörtyol kavşağından batıya Başkarakol'a doğru giden caddenin Kendirli Kilisesi'ne kadar uzanan kesimi, öteki sınırı oluşturmuştu. Yolum solunda kalan Ermeni evleri, Ermenilerce boşaltılıp pencereleri kum torbalarıyla pekiştirildi ve duvarlarına mazgal delikleri açıldı.⁵²

30 Aralık 1919'da Antep'te tarihi günlerden birisi yaşandı. İstiklal-i Osmanî Günü'nün Antep'teki kutlama merasimlerini, Heyet-i Merkeziye tertip etti. Bu vesileyle Fransızlara ve Ermenilere karşı gövde gösterisi yapıp işgale karşı mücadele edilebileceği yönünde bir ihtar verilmesi planlandı. Aralık ayının güneşli ve ılık bir gününde belediye mağazalar ve dükkânlar kapatılmış, hükümet binasının önündeki meydan sabahın erken saatlerinden itibaren dolup taşmaya başlamıştı. Mitinge on binden fazla kişi katılmıştı. Belediye binasının balkonundan, memleketin kurtuluşu uğruna canlarını seve seve feda etmeye hazır ve yeminli olan halkı galeyana getiren nutuklar söylendi. Mitingden sonra bir gösteri yürüyüşü yapıldı. Yürüyüş esnasında en önde Kadirî ve Rufâî tekkelerinin "Lâilâhe illâllâh" naralarıyla kudüm, tef ve haliliye çalan, havaya topuz atıp tutarak yüzlerine saplayan, açık karınlarına kılıç vuran dervişleri ilerliyordu. Bunları ise önlerinde sancakları olan on binlerce Antepli takip ediyordu. Kalabalığın içerisinde meşlahlarının altına tüfeklerini gizleyenler de vardı. Belediye binası önünden hareket eden on binlerce Antepli, İnönü Caddesi'nin takip ederek Başkarakol'a, oradan Suburcu, Karagöz, Kunduracı Pazarı ve Arasta yoluyla yeniden belediye önüne gelerek dağıldığında akşam olmuştu. Yürüyüş büyük bir vakar içerisinde gerçekleşti. Ermeni mahallesinden ve Fransız birliklerinin önünden geçen yurt sevgisi ve kurtuluş ümidi ile coşmuş olan Anteplilerin önüne ne Fransızlar ne de Ermeniler geçme cesaretini gösterebildiler.⁵³

4. Şehit Kâmil Olayı

21 Ocak Çarşamba günü, yaşı on iki civarında olan Mehmet Kâmil, annesiyle birlikte şimdiki İnönü Caddesi'ndeki askeri fırının önünden geçerken fırındaki sarhoş Fransız askerleri kadına sarkıntılık ederek peçesini açmak istediler. Annesini korumaya çalışan Kâmil, yerden aldığı taşla Fransızlara saldırınca paniğe kapılan Fransız askerleri tarafından süngülenerek şehit edildi. Kadının feryat ve çığlıklarını duyan ahali ellerine

⁵² Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 27; Enç, *Selamlık Sohbetleri*, s.51.

⁵³ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 26-27; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 78; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 37.

geçirdikleri balta, kazma ve satırlarla olay yerine koşunca, Fransız askerleri fırına saklanarak canlarını zor kurtardılar. Böylece şehirde ilk defa Fransızlara karşı fiili bir karşı koyuş gerçekleşti. Olay sonucunda galeyana gelen halk, günlerce dükkânlarını kapattı. 22 Ocak günü, şehirde Kamil için muazzam bir cenaze töreni düzenlendi. Kâmil'in şehit edilmesinden sonra Fransız İşgal Kumandanlığına protesto verildi. Olayın vahametini anlayan Fransız Komutan Albay Saint-Marie, Cemiyet-i İslamiye'nin toplantı yaptığı Nakşibendi Tekkesi'ne giderek taziyede bulundu. Daha sonra hükümet binasına giderek özür dileyip katilin yakalanıp kurşuna dizilmesi için General Gouraud'dan izin istediğini belirtti. Albay, Kamil'in babası Ökkeş Ağa'ya yüz altın lira tazminat teklif edince Kamil'in babasından "Ben oğlumu para ile satmam, oğlum din ve millet yolunda öldü. Milletim sağ olsun, onun intikamını alacaktır" cevabını aldı.⁵⁴ Fransızlar bu şekilde bir taraftan Antep'te artan gerilimi teskin etmeye çalışırken diğer taraftan da karargâhlarını tahkim ederek berkitmeye çalıştılar.⁵⁵

5. İşgale Karşı Kuvâ-yı Milliye Teşkilatlanması

Antep Kuvâ-yı Milliyesinin ilk teşkilatlanması, henüz İngiliz işgal döneminde Cemiyet-i İslamiye'nin kuruluş aşamaları ile başladı. Cemiyet-i İslamiye'nin fikrî altyapısı İngiliz işgal döneminde oluşsa da resmi olarak ortaya çıkışı, şehirde vatan savunması ve direniş için halkı örgütlemeye başlaması, Fransız işgaliyle birlikte gerçekleşti.⁵⁶ Bu bağlamda şehirde Fransız işgali başladıktan sonra 23 Kasım'da, Cemiyet-i İslamiye'nin öncülüğünde geniş bir halk kitlesinin katılımıyla büyük bir miting yapılmıştı. Bu mitingde Wilson prensiplerine aykırı herhangi bir işgalin, Antep halkı tarafından kabul edilemeyeceğine dair Belediye Reisi Mehmet Lütfi Bey imzasıyla bir bildiri yayımlanmıştı.⁵⁷ Cemiyet-i İslamiye Antep, Kilis ve Nizip'te ayrı ayrı teşkilatlanmış, sonraki süreçte üye sayısının artmasıyla daha da genişlemişti.⁵⁸

Antep'te Cemiyet-i İslamiye'den sonra kurulan bir diğer teşkilat ise Antep Heyet-i Merkeziyesi'ydi. 4 Eylül 1919 tarihindeki Sivas Kongresi'nden sonra Antep Mutasarrıflığına "Yurdun her tarafından millî teşkilat çalışmalarının yapılması ve

⁵⁴ BOA. HR. SYS. 2544-6/5, 6, 16; 2544-6/16; 2544-17/23, *İrade-i Milliye*, 24 (18 Cemaziyevvel 1338/8 Şubat 1920), s. 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 (11 Şubat 1336/ 11 Şubat 1920), s. 2-3; TİTE. Kutu: 19, Belge: 103; Kutu: 18, Belge 39; Kutu: 318, Belge: 15, 20; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 28.

⁵⁵ BOA. HR. SYS. 2544-6/16.

⁵⁶ Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın İcyüzü*, Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası, 1952, s. 8-10.

⁵⁷ ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 54-55; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 33.

⁵⁸ Cemiyet Antep'te Bülbulzâde Hacı Abdullah Efendi'nin başkanlığında, Hoca Fahreddin, Hoca Arif, Şeyh Mustafa, Ubeydullah, Büyük Nuri Bey, Abdullah Namık, Ahmet Muhtar, Mısrızâde Nuri, Seyyafzâde Abdo, Müftüzâde Hayri, Mazlum, İzrapzâde Şefik, Kepkepzâde Şakir, Übeyrizâde Kâmil, Doktor Mecit, Kepkepzâde Abdurrezzak, Ferit, Doktor Hamit, Pazarbaşı Nuri Bey'lerce teşekkül etmişti. Cemiyetin Kilis'teki üyeleri; Başkan: Hacı Mustafa Efendi olmak üzere Hacı Mustafa Efendi, Aslan, İslam, İsmet, Neşet, Canbolatzâde Nuri, Ali ve Tahir Beyler, Duyun-ı Umûmiye Memuru Kani, Emin Ağazâde Mahmut, Abdullah (Abuş Ağa), Kazazzâde Mustafa, Bedestan Şeyhizâde Hüseyin, Orman memuru Mazhar, Burhan, Hulusi, Gazeteci Ragıp, Müslüman, Yüzbaşı mütekaidi Mehmet, Muallim Ahmet'ti. Nizip'teki üyeleri ise Hacı Ahmet, Hacı Mehmet, Habeş Şakir'den ve diğer ileri gelenlerden oluşmaktaydı. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 10.

kurulması" hükümlerini içeren bir mektup gönderilmişti. Bu mektup Antep Mutasarrıfı Celal Bey tarafından saklandı. Fakat mektuptan haberdar olan Tahrirat Müdürü Ragıp Bey, mutasarrıfın aksine şehrin ileri gelenlerinin görüşünü almak üzere toplantı tertip etti ve bu toplantıda "Antep Heyet-i Merkeziyesi" kuruldu.⁵⁹ Mahir Bey, 23 Ekim 1919 tarihinde, telgrafhanede işgal kuvvetleri olmasına rağmen Antep'te cemiyetin kurulduğunu, Sivas'taki Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi.⁶⁰ Cemiyet kuruluş aşamasında üyelerin evlerinde toplanarak gizlice çalışmakta iken Sabri Bey Mutasarrıf Vekili olunca 23 Kasım 1919'da resmen kuruldu.⁶¹

Antep'te Kuvâ-yı Milliye'nin oluşumu Heyet-i Merkeziye'nin kontrolünde gerçekleşti. Direniş esnasında aynen ülke çapında uygulandığı gibi hiçbir grup ve zümre dışlanıp ötekileştirilmeden şehrin bütün potansiyelinden faydalanılmaya çalışıldı.⁶² Bu bağlamda muhtemel bir silahlı direniş için belirlenen kurallar yanında şehir 27 kısma ayrılarak semt teşkilatlanmasına gidildi.⁶³ Her semtin kadrosu yüz kişiydi. Bu şekilde 2700 kişilik bir kadro hazırlanmıştı. Herhangi bir çatışmada bunlardan silahlı olanlar savaşacak, silahsızlar da tahkimatta kalarak yaralananların veya ölenlerin yerini alacaktı.⁶⁴

Cemiyet büyüdükçe yeni yeni örgütlere ihtiyaç duyulmuş, Heyet-i Merkeziye'ye yardımcı olması için Heyet-i İdare oluşturularak görevlendirme yapılmıştı.⁶⁵ Daha ziyade hesap işleriyle uğraşan idare heyetine bağlı olarak maliye ve satın alma komisyonları ile iâşe komisyonu, asker ailelerine yardım komisyonu, sağlık teşkilatı, istihkâm birlikleri, cephane ve tamirhane teşkil edildi.⁶⁶

6. Silahlı Direnişin Başlaması

Zamanla teşkilatlanmasını tamamlayan Heyet-i Merkeziye, caydırıcı bir güç haline gelmişti. Direniş hazırlıkları kapsamında, Yarbay İrfan Bey ile Yüzbaşı Esad Bey'e haritalar yaptırılarak mukavemet cepheleri belirlenmişti. Bu şekilde hazırlıklar sürdürülmekle birlikte Heyet-i Merkeziye aslında şehir içinde bir savaşa taraftar değildi. Şehir dışındaki Fransız konvoylarına baskın yapıldığı takdirde ikmal yolları kapanan

⁵⁹ Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin üyeleri: Hüseyin Cemil, Doktor Hamit, İmamzâde Mustafa, Mennanzâde Mustafa, Bakkal Mustafa Çavuş, Kepkepzâde Mustafa, Kepkepzâde Asım, Ahmet Muhtar, Kuşçuzâde Hamdi, Şahin, Kahramanzâde Süleyman, Kahramanzâde Mehmet, Merakzâde Şerif, Hacı Ömerzâde Mehmet Ali, Ömer Şefik, Halit Ağazâde Sadık, Ali Velizâde Ali gibi şehrin ileri gelenleridir. Bkz. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 76.

⁶⁰ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 12; Yetkin, *Gaziantep Savaşı*, 112; İşgal edilen bölgelerde haberleşmeye uygulanan sansür hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Fatih Başkan, "Millî Mücadele Yıllarında İngiliz ve Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesi'nde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36/101 (2020), s. 1-28.

⁶¹ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 18.

⁶² Hasip Saygılı, *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2022, s. 298.

⁶³ Semt komutanları savaşın seyrine göre değişiklik göstermiştir. Semt komutanlarının tam isim listesi için Yetkin, *Gaziantep Savaşı*, 20-21; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 62-63. Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 88-90.

⁶⁴ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 12-13.

⁶⁵ Yetkin, *Gaziantep Savaşı*, s. 22.

⁶⁶ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 152-158.

Fransızlar geri çekilmeye mecbur kalacaklardı. Böylece şehir daha az zarar göreceği gibi sivil halk da riske edilmemiş olacaktı. Heyet-i Merkeziye'nin bu görüşüne karşı savaşın şehir içinde olmasını savunanlar da vardı. Bunlara göre şehir dışında yapılacak askerî harekât, tacizden ileri gidemeyecekti. Fransızlar ancak içeriden ve dışarıdan ortak bir harekâtla geri çekilebilirdi. Sonuç itibarıyla Yarbay İrfan Bey'in ileri sürdüğü görüşler doğrultusunda, Fransızlara karşı direnişin ilk aşaması şehir dışında gerçekleşti.⁶⁷

7. Şehir Dışında Meydana Gelen Savaşlar

7.1. Antep-Maraş Yolu Çatışmaları

1920 yılının girişiyile birlikte Antep'in çevresinde top sesleri işitilmeye başlandı. 7 Ocak 1920'de, İslâhiye'den Maraş'a gitmekte olan bir Fransız Senegal Taburu, Türkoğlu mevkiinde mili kuvvetlerin silahlı direnişiyile karşılaştı. İki gün süren çarpışma neticesinde Fransızlar çok sayıda ölü ve yaralı verdikten sonra Maraş'a ulaşabildiler.⁶⁸

7.2. Araptar Baskını

12 Ocak 1920'de, 400 piyade, 2 dağ topu ve süvariden oluşan Fransız birliği, Sakçagözü'ne gitmek için Antep'ten hareket etti. Geceyi Araptar Köyü'nde geçirmek için bekleyen Fransız kuvveti, bütün köy halkını evlerinden zorla dışarı çıkararak eşyalarını yağmaladı. Ayrıca köydeki kadınlara sarkıntılık yapıldı. Bunun üzerine halk köylerini terk ederek dağlara kaçtı. Kaçan köylülerin üzerine top ve mitralyöz ateşi açıldı.⁶⁹ Fransız kuvvetinin hareketlerinden ötürü civardaki köylere haberciler gönderildi. Heyet-i Merkeziye'nin köylerdeki teşkilat liderleri olan Boyno Obası'ndan Boyno oğlu Memik Ağa⁷⁰ ve Çavdar Ağa'ya, Güce Köyü'nden Ahmet ve Mehmet Kâhyalara haber ulaştırıldı. Yapılan görüşmeler sonunda Fransızlara karşı taarruza karar verildi. 13 Ocak 1920'de Araptar'dan Maraş'a hareket eden Fransızlar, Boyno oğlu Memik Ağa ile Karayılan'ın emrindeki milis kuvvetler tarafından Çatal Mazı denilen mevkide baskına uğradılar. Akşama kadar süren çatışmada Fransızlar altmış, Türkler ise on kayıp verdi. Fransızlar, hükümet yetkililerine başvurarak olayın incelenmesini istediler. Türk ve Fransızlardan oluşan bir heyetin olay yerinde yaptığı araştırmalar sonucunda hadiseye Fransızların sebebiyet verdiği anlaşıldı.⁷¹

7.3. Karabıyıklı Baskını

Fransız Generali Querette, 18 Ocak'ta Antep'ten ayrılarak Maraş'a gittikten sonra burada asker ve cephane takviyesi için hazırlıklara başlandı. Bu amaçla Teğmen Fenis idaresinde bir bölük asker ve cephanenin, Antep'ten Maraş'a gönderilmesi istendi. Bu bilgi üzerine

⁶⁷ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 135-136, 166.

⁶⁸ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 28.

⁶⁹ BOA. HR. SYS. 2543-8/15-21 2544-15/35-36; 2544-17/25, 24, 26, 27.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgehan Pamuk, "Antep Savunması" s. 234-252.

⁷¹ Heyet Araptar baskınında köylülerin uğradığı zararı 301.255 kuruş olarak hesaplanmıştır. BOA. HR. SYS. 2544-17/25, 24, 26, 27; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 28; Öztürk, *Millî Mücadelede*, 76-77; Nejla Günay, "Fransız İşgaline Karşı Maraş Şehir Merkezinde Yürütülen Mücadele ve Maraş'ın Kahramanları", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*. ed., Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022, s. 114-115.

milis kuvvetler, Heyet-i Merkeziye tarafından yolların tutulması için görevlendirildi.⁷² Antep'e giden takviye yolunun Pazarcık'taki milis kuvvetler tarafından kapatılması, Fransızların moralini bozdu ve Maraş'a askeri takviye yapılamayacağı kaygısına düşürdü. Bu durum Maraş'ın Fransızlarca takviye edilmemesi anlamına geliyordu. Bunun üzerine Fransızlar, Pazarcık'taki milis kuvvetleri dağıtmak için asker göndermeye karar verdi. Fransız süvari takımı, 20 Ocak 1920 tarihinde, Karabıyıklı Köyü'nden Tulhum Ovası'na inilen yerde Karayılan çetesi tarafından baskına uğradı. Baskın o kadar ani oldu ki Fransızlar neye uğradıklarını şaşırıldılar. Askerlerden bir kısmı öldü, bir kısmı ise esir edildi. Baskın sonunda yüz kadar katır ve at, yüz altmış piyade tüfeği, yüz kadar bomba ve yirmi sandık cephane Karayılan ve emrindeki birlikler tarafından ele geçirildi.⁷³

7.4. Kilis-Antep Yolu Çatışmaları

Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi aldığı tedbirlerle Maraş yolunu Fransızlara kapadıktan sonra Antep'teki Fransız kuvvetlerine, Fransızların tümen karargâhı olan Katma'dan ve Kilis garnizonundan gelecek yardımları önlemeye çalıştı. Bu bağlamda Antep-Kilis yolunda civar köylerin halkından teşkil edilen müfrezelerle savunma tedbirleri aldı.⁷⁴

Antep-Kilis yolu Fransızlar için hayati bir öneme sahipti. Bunun farkında olan Heyet-i Merkeziye, Antep Kuvâ-yı Milliyesinin başına asker kökenli, deneyimli ve bilgili birisinin geçmesini istedi. Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından Antep'e yakın Birecik Askerlik Şubesi Başkanlığı'na tayin edilen Şahin Bey, şehrin dışında bu stratejik yolu kontrol altında tutmak üzere görevlendirildi.⁷⁵

Ulumasere köyünü karargâh yapan Şahin Bey, Antep-Kilis şosesi üzerinde üç müdafaa hattı tespit etti. Birinci müdafaa hattı Kızılburun denilen ve Arap Höyüğü-Minadar köyleri arasından geçen şosenin sağ ve solundaki tepelerdi. Bu hat, batıda Acar Köyü'ne doğuda ise Kantara Köyü'ne kadar uzanan beş kilometre uzunluktaki müdafaa mevzi idi. İkinci müdafaa hattı Kertil sırtları, Kapçağız köyünün batı yamaçları, Kazıklı köyünün doğu ve batısındaki tepelerden ibaretti. Üçüncü müdafaa hattı ise Elmalı ve Bostancık köylerinin kuzey sırtlarıydı.⁷⁶

⁷² Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 29.

⁷³ TİTE. Kutu: 318, Belge: 20; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 29; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 38; Mehmet Solmaz, *Karayılan*, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Buroşür Yayınları, Gaziantep, 1963, s. 25; Hulusi Yetkin, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Buroşür Yayınları, 1968, s.43.

⁷⁴ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 30. ATASE, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 15 (1956): Belge No: 383.

⁷⁵ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 30-31.

⁷⁶ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 31; Sadettin Gömeç, *Millî Mücadelede Gaziantep*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.39; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 16-21; Yetkin ve Solmaz, *Gaziantep Savunmasında*, s. 32-36.

3 Şubat 1920 tarihinde, Kilis'ten Antep'e gitmek üzere hareket eden iki bölüğün himayesindeki 150 arabalı bir Fransız erzak kolu, Şahin Bey kuvvetleri tarafından Kertil'de pusuya düşürülerek Kilis'e geri dönmek zorunda bırakıldı. 4 Şubat 1920'de Kilis yoluna hâkim olan millî kuvvetler, telgraf hatlarını tahrip ederek Fransızların Kilis'le haberleşmelerini engellediler. Bunun üzerine intikam almak amacıyla iki top, bir tank, sekiz makineli tüfek ve bin kadar askerden oluşan Fransız piyade kuvveti, 18 Şubat'ta Kilis'ten ikinci defa hareket etti. Bu kuvvet de iki gün devam eden çarpışma sonucunda Kilis'e geri dönmek zorunda kaldı.⁷⁷

Kilis-Antep yolundaki bu başarısızlıklar, Fransızlarda Türk Kuvâ-yı Milliyesinin ihmal edilemeyecek bir kuvvet olduğu kanaati uyandırdı. Tüm bu olaylar üzerine çaresiz kalan Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, 28 Şubat 1920 tarihinde Antep Mutasarrıflığına bir mektup göndererek Şahin Bey kuvvetlerinin yoldan çekilmesini isteyerek anlaşma teklif etti. Bunun üzerine Antep ileri gelenlerince Fransızlara dört maddelik bir nota verilerek asayişin temini için şu şartlar ileri sürüldü:

- 1- Halen Antep'te bulunan Ermeni kıtaları şehirden uzaklaştırılacak,
- 2- Fransızlar Türk idaresine müdahale etmeyecek,
- 3- Antep'e bundan sonra takviye kuvvet getirilmeyecek,
- 4- Asayiş sağlamak için Antep bölgesine iki Türk taburunun gelmesine müsaade edilecek.

Bu teklif Fransızlar tarafından kabul edilmediğinden anlaşmaya varılmadı. Bunun üzerine Fransızlar, hem ordusunun moralini yükseltmek hem de Maraş'ta alınan başarısızlıktan sonra Fransa'nın diğer işgal devletlerine karşı itibarını yükseltmek amacıyla Kilis-Antep yolunun açılması için daha büyük kıtalar göndermeye karar verdi.⁷⁸

26 Mart 1920 sabahı Kilis Kuvâ-yı Milliyesi tarafından Şahin Bey'e ulaştırılan haberde, Binbaşı Andrea kumandasında top, tank, birçok ağır ve hafif makineli tüfeklerle takviye edilmiş büyük bir Fransız kuvvetinin, Kilis'ten hareket ettiği bildirildi. Şahin Bey tarafından gerekli tertibat alınmasına ve üç gün boyunca direniş gösterilmesine rağmen millî kuvvetler sayıca çok üstün olan Fransız kuvvetleri karşısında tutunamayarak geri çekildi. Şahin Bey de 28 Mart'ta, Elmalı Köprüsü üzerinde şehit oldu. Şahin Bey'in şehit olması, milli kuvvetlerin de Antep'in kuzeyine doğru çekilmesi üzerine Fransız kuvvetleri, 28 Mart 1920 tarihinde Antep'e ulaştı.⁷⁹

⁷⁷ TİTE. Kutu: 18, Belge: 32; Kutu 318, Belge: 30; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 16-17.

⁷⁸ Öztürk, *Millî Mücadelede*, 82.

⁷⁹ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 39-44.; Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 137-138. Öztürk, *Millî Mücadelede*, s. 83-88; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 21; Yetkin ve Solmaz, *Gaziantep Savunmasında*, s. 36-37; Hulusi Yetkin, *Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey*, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep 1970, s. 79.

Şahin Bey'in şehit olmasından sonra Fransız kuvvetlerine, Kilis-Antep yolu üzerinde baskınlar, Mahmut (Söylemez) Bey komutasında devam ettirilmeye çalışıldı.⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa tarafından da Antep-Maraş Kuvâ-yı Milliye Komutanı olarak Kılıç Ali Bey görevlendirildi.⁸¹ Kılıç Ali bölgeye atandıktan sonra Heyet-i Merkeziye'den bir grup Antep'in güneybatısındaki Burç Köyü'nde bulunduğu sırada kendisini ziyaret etti. Kılıç Ali, Millî Mücadele konusunda bazı mensupları tereddüt yaşayan Cemiyet-i İslâmiye'nin üyelerini de görüşmeye davet etmişti. Fransız işgalini protesto metnini ve Türk halkına hitaben hazırlanan beyannameyi imzalayan Cemiyet-i İslâmiye üyeleri, aynı gün Antep'e döndüler.⁸² Kılıç Ali Antep'teki direniş organizasyonu hakkında bilgi aldıktan sonra Ermenilere hitaben Fransız kışkırtmalarına kapılmamaları ve Türklerle birlikte ortak vatanlarını savunmaları yönünde bir bildiri hazırladı.⁸³ Cemiyet, daha önce şehir dışında savaşılmaya yönünde alınmış olan kararın değiştirilmesi gerektiğini bildiren Kılıç Ali'nin görüşü doğrultusunda, hem içeride hem de dışarıda savaşılacak şekilde teşkilatlanmaya gidilmesini kararlaştırdı.⁸⁴

Antep'teki millî kuvvetlerden başka Kilis'te Kâmil Polat, Nizip'te Nizipli Habeş, Urfa'da Ali Sâib Bey ve Pehlivanzade Nuri tarafından oluşturulan milis kuvvetleri bulunuyordu. Kılıç Ali bunların tek bir komuta altında birleştirilmesini sağlayarak Anteplilerin savunma gücünü artırdı. Kılıç Ali, Burç köyünde Anteplilerle haberleşerek gerekli bilgileri topladıktan sonra Küçük Kızılhisar köyüne geçti ve karargâhını burada kurdu. Üsteğmen Arslan Bey de Yüzbaşı Kılıç Ali ile iş birliği yaparak birlikte hareket etti.⁸⁵

8. Şehir İçinde Çarpışmaların Başlaması

31 Mart 1920 tarihinde Albay Andrea, Antep'ten ayrılmak üzere kolej civarındaki birliklerini topladı. 1 Nisan tarihinde Kilis'e gitmek hazırlandığında olan Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Kılıç Ali'nin, Maraş'tan Burç'a gelen kuvvetleriyle karşılaştı. Balaban mevkiinde karşılaşan Kılıç Ali kuvvetleriyle, Albay Andrea'nın kuvvetleri çatışmaya girdi. Fransızlar yirmiden fazla kayıp vererek Bostancık'a ulaşabildiler. Şehir dışında devam eden top seslerinin Antep'ten duyulması üzerine Ermeniler Türk mahallelerine ateş açtılar. Bu esnada Belediye Hanı'ndaki cezaevinden kaçan birkaç mahkûmun arkasından bir jandarma eri ateş etti. Silah seslerini Fransız saldırısı sanan gençler, silahlarını

⁸⁰ Yetkin ve Solmaz, *Gaziantep Savunmasında*, s. 37; Dört dil bilen aydın bir kişi olan Teğmen Mahmut (Söylemez), bu görevi devam ettirirken 22 Mayıs 1920'de Fransızlar tarafından kurşun ve süngü ile şehit edilmiştir. Burhan Bozgeyik, *Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep*, İstanbul: Tuğra Neşriyat, 2019, s.69-70.

⁸¹ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, der., Hulusi Turgut. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s. 82; Kılıç Ali Bey'in bölgedeki faaliyetleri hakkında bkz. Ramazan Erhan Güllü, "Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2 (2017), 490-507.

⁸² Protesto metni; Ahmet Muhtar, Hacı Abdullah Edip, Fazlı Ağa Zade Nuri, Şefik Mazlum, Şeyh Ubeydullah, Müftü Zade Hayri, Şih Mustafa, Abdullah Namık, Celal Kadri, Hacı Arif Bey tarafından imzalanmıştır. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 25-28.

⁸³ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 179, Belge 8.

⁸⁴ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 25.

⁸⁵ Öztürk, *Millî Mücadelede*, 89-90.

kaparak önceden belirlenen cephelere koşup saldırı düzeni aldılar. Bu kargaşa esnasında Körükçüzâde Ahmed Efendi, Tuz Hanı önünde bir Ermeni'ye ateş ederek şehir içerisinde başlayacak olan direnişin ilk kurşununu atmış oldu.⁸⁶

1 Nisan'da patlak veren bu olaylar üzerine uzun zamandır hazırlanan direnişçiler harekete geçtiler. İlk gün, Türk mahallelerinde bulunan iki Fransız askeri çatışmada öldürüldü. Gıda malzemesi almaya gelen iâşe subayı Grelom ve yanındaki 20 Fransız askeri hemen tutuklandı. Postanede görev yapan bir Fransız onbaşıyla Osmanlı Bankası Müdürü Le Cog tutuklanarak ev hapsine alındı. Türk kuvvetleri, şehir civarındaki hâkim tepeler ve mevziler ile Düztepe, Negosyan Ticaret Okulu ve İngiliz Yetimler Yurdu gibi yerleri ellerinde tutarak ateş gücünü kazanmaya çalıştı. Albay Sainte Marie, şehirde sükûneti sağlamak için çalışmalar yaptı. Mutasarrıfı ziyaret eden Albay, Düztepe, Kurbanbaba, Kargasekmez ve Azez yolunu işgal eden milli kuvvetlerin çekilmesini istedi. Aksi takdirde şehri bombardıman edeceğini belirterek tehdit etti. Fransız kuvvetlerinin top menzillerinin mesafesi ve ateş gücünün yüksek olmasından dolayı savunmaya elverişli olmayan yerler terk edildi.⁸⁷

4 Nisan 1920 tarihinde, Maraş ve Antep Kuvâ-yı Milliye Komutanı Kılıç Ali Bey Antep'e geldi. Şehirde törenle karşılanan Kılıç Ali, kendisine Kilisli Arslan Bey'i yardımcı olarak seçti.⁸⁸ Fransızlar ile çatışmanın kaçınılmaz olduğunu gören Kılıç Ali, düzenli ordu desteği almak amacıyla Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanlığına telgraf çekerek Antep'te durumun Fransızlarla çatışmaya doğru gittiğini bildirdi. Ayrıca eldeki imkânlar ile başarı zor olduğundan makinalı tüfek ve top talebinde bulundu. Fakat olumlu bir cevap ve yardım alamadı.⁸⁹ Bu nedende Antep harbi düzenli ordu desteği olmadan halk hareketi olarak başladı.⁹⁰

Kılıç Ali şehirde savunma hatlarını gezerek milis kuvvetleri görevlendirdi. Şehir savaşının sevk ve idare edilmesi için yedi cephe oluşturuldu. Bunlar:

1. Tabakhane Cephesi
2. Şeyh Cami Cephesi
3. Mağarabaşı Cephesi
4. Şehreküstü Cephesi
5. Aydınbaba Cephesi
6. Musullu Cephesi
7. Çınarlı Camii Cephesi'ydi.⁹¹

⁸⁶ Saral, *Türk İstiklal*, IV. s. 128-129; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s.120-122.

⁸⁷ Abadi, *Türk Verdünü*, s. 44-47; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 29; Saral, *Türk İstiklal Cephesi*, IV. s. 129.

⁸⁸ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 282; ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 141; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 124; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 169.

⁸⁹ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı*, s. 105.

⁹⁰ Erkan Çatalbaş, "Kurtuluş Savaşı'nda Gayrinizami Harp ve Güney Cephesi", Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020, s. 275.

⁹¹ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 196; Saral, *Türk İstiklal*, IV. s. 129; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 30-32.

Kılıç Ali'nin talimatı ile şehir içindeki harbi daha etkin yürütebilmek amacıyla, semt teşkilatları haricinde Yıldırım ve Şimşek taburları olarak halktan seçilen eğitimli bir askeri birlik oluşturuldu. Bunlardan Yıldırım Taburu harbin sonuna kadar görevine devam etti. Dört yüz mevcutlu taburların her birinde on beş silahlı askerden müteşekkil dört bölük vardı. Yıldırım Tabur Kumandanlığına Üsteğmen Salih Efendi (Işıldak Bey), Birinci Bölük Kumandanlığına Üsteğmen Efendi (Kalkan Bey), İkinci Bölük Kumandanlığına Ayıntaplı Teğmen Kâmil Efendi (Yıldırım), Üçüncü Bölük Kumandanlığına Teğmen Dişçizade Hayri Efendi ve Dördüncü Bölük Kumandanlığına Teğmen Fadil Efendi, Şimşek Taburu'na ise Ayıntaplı Üsteğmen Mustafa getirildi.⁹²

Kılıç Ali, Fransız propagandasını etkisiz kılmak, halka moral vermek ve Kuvâ-yı Milliye'ye olan inancı pekiştirmek amacıyla bir beyanname yayımladı. Bildiri "Bütün Müslüman kardeşlerime" cümlesi ile başlamakta ve "Fransız propagandasına kesinlikle kulak asılmaması ve Müslümanların Allah'ta başkasına boyun eğmeyeceğinden Fransızlara karşı direnilmesi gerektiğine" dair ifadeler içermekteydi.⁹³

Kılıç Ali, Ermenileri de Fransızlardan ayırmak düşüncesindeydi. Ermenilerin Fransızlara verdiği destek engellenebilirse, Fransızların zorda kalarak işgali sonlandıracağını düşünüyordu. Bu amaçla Ermenilerle temas kurmaya çalıştı.⁹⁴ Ermeni ve Türk ileri gelenlerinin olduğu bir heyet, Amerika tarafından işgal bölgesindeki Ermenilerin haklarını korumak için görevlendirilen Amerikan Koleji Müdürü Amerikalı Mr. Merrill'in de bulunduğu bir ortamda görüştü. Görüşmelerden istenilen sonuç alınmadığından Fransızlara verilen Ermeni desteği sonlandırılmadı.⁹⁵ Bu olaydan sonra şehirdeki harbin şiddeti artmaya başladı. Antep'te çarpışmalar büyüyünce Ermeni mahallesinde yaşayan Türkler evlerini ve tüm eşyalarını bırakarak Türk semtlerine sığındılar. Türk mahallesinde yaşayan Ermeniler de Ermeni mahallelerine çekildiler. Terk edilen Ermenilerin evlerindeki eşyalar Muhafaza-yı Emvâl Komisyonu'nca toplanarak Kürkçü Hanı'nda koruma altına alındı.⁹⁶

8.1. Birinci Antep Kuşatması

Fransız Tümen Komutanlığı Urfa, Cerablus, Arappınar ve Akçakale'deki birliklerine erzak ve cephane sevk etmek üzere Albay Andrea idaresinde "Şark Kolu" adında bir müfreze teşkil etmişti. Bu müfreze dört piyade taburu, yarım süvari alayı, dağ ve sahra bataryası, istihkâm bölüğü, seyyar hastane ve diğer yardımcı kuvvetlerden oluşuyordu. 9 Nisan'da Kilis'ten Akçakoyunlu ve Cerablus'a doğru yola çıkan Şark Kolu; 11 Nisan'da

⁹² Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 134-136.

⁹³ Bildirinin tam metni için Bkz. Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı*, 102.

⁹⁴ Bayaz, *Antep Savunması*, s. 81.

⁹⁵ R. Yaşar Büyükoğlu, *Millî Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu (30 Ekim 1918-20 Ekim 1921)*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2012, s. 78; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, s. 197.

⁹⁶ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 197.

Akçakoyunlu, 12 Nisan'da da Cerablus'a ulaştı. Bu sırada Urfa'daki Fransız garnizonunun teslim olduğu öğrenildi. Bu gelişmeyle birlikte Şark kolu, Cerablus'taki Albay Normand komutasında Nizip yolundan Antep'e hareket etti.⁹⁷

11 Nisan'da Urfa'nın kurtuluşu, işgalcileri ümitsizliğe sevk ederken direnişçileri ise ümitlendirmişti. Maraş ve Urfa'dan sonra Antep'in de işgalden kurtulacağı beklentisi, direnişe güç verdi. Kılıç Ali, 16 Nisan'da Albay Normand'ı Babilge sırtlarında karşıladı. Her alanda üstünlüğü olan Fransız kuvvetlerine karşı bir şey yapamayan Kılıç Ali geri çekilmek zorunda kaldı.⁹⁸

Çarpışmanın duyulmasıyla birlikte Şimşek taburunun yanı sıra pek çok gönüllü yardım amacıyla harekete geçti. Birbirlerinden habersiz ve koordinasyonsuz yapılan bu hareketin bedeli ağır oldu. Yardıma gelen bu birlikler yeteri kadar bilgiye sahip olmadıklarından dolayı Göllüce'deki açık arazide Fransız birlikleriyle karşı karşıya gelince milis kuvvetler ağır kayıplar verdi.⁹⁹

Albay Normand önderliğindeki Fransız kuvvetleri, güneybatı istikametinden şehre doğru yaklaştı. Maraş'ta ve Urfa'da ağır yenilgiler alan Fransızlar, Antep'te de aynı durumu yaşamak istemediklerinden oldukça dikkatli hareket ettiler. Fransız birlikleri topçularının desteğiyle, kırsal bölgede mevzilenmiş 50-60 mevcutlu Kuvâ-yı Milliye kuvvetlerini püskürterek Cünüt sırtlarını işgal ettikten sonra burada mevzilenip şehri bombalamaya başladılar.¹⁰⁰ Normand kuvvetleri ilerleyişini devam ettirerek, Sarımsaktepe'yi işgal ettikten sonra Antep'teki Fransız topçuları ile birlikte şehri bombardımana başladı. Bunun üzerine Antep halkından bazı aileler, çepeçevre kuşatılmaktan korkarak kuzey bölgesinden şehri terk etiler. Bu bombardıman sırasında 34 ev, bir cami, bir okul, üç han, bir fırın ve bir kahve yıkılmış, sivil halktan birçok kişi de yaralanmış ve ölmüştü.¹⁰¹

Normand, önderliğindeki kuvvet bir taraftan bombardımana devam ederken bir taraftan da şehre doğru ilerlemesini devam ettirdi. İşgali sonlandırmayı düşünmeyen Fransızlar, 17 Nisan 1920 tarihinde ise Albay Debievre komutasında birliklerle Kilis tarafından şehre girmeye çalıştılar.¹⁰² Sarımsaktepe, Mardin binası, Düztepe, Salavat yokuşu ve Kurbanbaba'yı egemenliği altına alan Fransızlar, kolejle haberleştiler. Çıksorut, Kuşçu Dağı ve Hacıbaba tepelerini de alarak şehri kuşatma altına aldılar. Mardintepe ve Kurbanbaba tepesini ele geçiren Fransızlar, buradaki Ermeni evlerine Fransız bayrakları çekti. Fransızlar, bununla da yetinmeyerek bir an önce savunma düzeni alabilmek amacıyla Ermenilerin kadın ve erkeklerini siper işlerinde kullandılar. Kozanlı cephesinde bulunan milli kuvvetlerin şiddetli ateşi karşısında ağır kayıplar veren Fransız

⁹⁷ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 202.

⁹⁸ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 136; Yetkin, *Gaziantep Savaşı*, s. 129-130.

⁹⁹ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 52-53.

¹⁰⁰ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 53. ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 144; Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 290.

¹⁰¹ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 142.

¹⁰² Bu birliklerin sayısının 800 civarında olduğuna dair bkz. Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 38.

kuvvetleri, şehre doğru ilerlemeye devam etti.¹⁰³ Yıldırım taburunun iki bölüğü ve Kılıç Ali'yle birlikte semt efradının büyük kısmı şehrin dışında kalmıştı. Yıldırım taburunun bölüğü de Mardin binasından şehre giremeyince çekilmek zorunda kaldı, Şimşek taburu ise dağıldı.¹⁰⁴

Fransızlar yaptıkları bu son taarruz harekâtı ile şehrin tüm girişlerini kapatarak dışarıyla bağlantısını kesmişlerdi. Üstünlüğü ele geçirdiğini düşünen ve şehre iki yüz metre uzaklıktaki Fransız kuvvetlerinden destek alan Fransız Komutanı Albay Saint Marie, Antep Mutasarrıflığına ağır bir nota yazarak şehrin ve silahların hemen teslim edilmesini aksi takdirde şehri yıkacağını bildirdi. Ayrıca askerinin ihtiyacı olan gıda malzemelerinin de tarafına verilmesini istedi.¹⁰⁵ Fransızların istedikleri gıda malzemeleri, Heyet-i Merkeziye tarafından vakit kazanmak adına karşılandı.¹⁰⁶

Şehirde çatışmalar devam ederken Halfeti'den Yasin ve Ali Muzaffer, Birecik'ten ise Hasip beylerin idaresi altında bulunan kuvvetler, 19 Nisan'da Fransız kuşatması arasından gizli bir şekilde Antep şehrine girerek milli kuvvetlere katıldılar.¹⁰⁷ 23 Nisan 1920 tarihinde cuma namazı esnasında Boyacı, Hacı Nasır, Musullu camileri, Fransız kuvvetleri tarafından vuruldu.¹⁰⁸

25 Nisan 1920 tarihinde Antep'te çatışmalar devam ettiği sırada, Fransız kuvvetlerinde komuta devir teslimi oldu. Albay Saint Marie'nin yerine Yarbay Abadie, Antep Bölgesi Komutanı olarak atandı.¹⁰⁹ 26 Nisan 1920 tarihinde yeni Antep Bölge Komutanı Yarbay Abadie ile eski komutan Saint Marie arasındaki görüşmede, Türk mahallerinin teslim oluncaya kadar bombardımana tabi tutulması kararlaştırıldı. Bu karar, onaylaması için Beyrut'ta bulunan General Goureau'ya sorulduğunda generalin bombardımana karşı çıkması üzerine şehir içine taarruz edilmesine karar verildi.¹¹⁰

8.2. Mağarabaşı Harbi (26 Nisan 1920)

Yarbay Abadie, aldığı talimata uyararak Antep'in Türklerle meskûn kısımlarına saldırmayı planladı. Şehrin doğu, güney ve batı kısımları, Fransız kuvvetleri tarafından daha önce kuşatma altına alınmıştı. Ancak şehir içindeki mahallelerde Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri etkiliydi. Fransız kuvvetleri, şimdiki kadar şehir içindeki meskûn mahallere yaptıkları taarruzlarda geri püskürtülmüşlerdi. Fakat bu sefer ele geçirdikleri avantajı kullanmaya çalıştılar. Bu amaçla 26 Nisan günü, şehrin doğu kısmından Albay Normand'a bağlı

¹⁰³ *İrade-i Milliye*, 38 (2 Şaban 1338\21 Nisan 1920), s. 4.

¹⁰⁴ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 53

¹⁰⁵ Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 39; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 156. Bkz. Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı*, s. 108-109.

¹⁰⁶ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin Âbidesi*, s. 154-158; TİTE. Kutu: 28, Belge: 146; Kutu: 31, Belge: 74.

¹⁰⁷ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 40.

¹⁰⁸ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 198.

¹⁰⁹ Abadi, *Türk Verdünü*, s. 48; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 41; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 198.

¹¹⁰ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 41; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 49-50.

kuvvetler, Mağarabaşı semtine yaptıkları top atışları ile şehri üç saat bombardımana tuttular. Taarruzun yönünü gizlemeye çalışan Albay Debieuvre birlikleri de şehrin batı ve güney cephelerini bombardımana başladı. Her yönden gelen top atışları sonrasında bir taarruz harekâtının başlayacağını anlayan Kuvâ-yı Milliye savunma tertibatını gözden geçirerek emniyet tedbirlerini arttırdı.¹¹¹ 400 kişilik bir Fransız kuvveti, otomatik tüfeklerle takviyeli tankların öncülüğünde Nizip yolu istikametinden şehir içine taarruza geçti.¹¹²

Tanklar, Türk siperlerine en yakın yerlere kadar sokulup ateşe başlayarak piyadelerin ilerlemesini sağladılar. Bu birlikler Kuvâ-yı Milliye'nin direnişi karşısında ağır zayıatlar vermelerine rağmen şehrin kenar semtlerine girerek bazı evleri işgal ettiler. Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri; Fransızların savunmasız kanatlarını evlere açtıkları mazgallardan ateş altına alarak büyük zayıat verdirdiler. Bu çarpışmada özel olarak imal edilen zırh delici mermiler ile Fransız tankı aynı şekilde tuzağa düşürülmüş ve ilerleyemez hale getirilmişti. Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilen evlere açılan deliklerden, içeriye bomba atılmış, dışarıya doğru kaçan Fransız askerleri ise cami minaresinden keskin nişancı Zeynelabidin Efendi'nin atışlarıyla dışarıda pusuya düşürülmüştü. Bu esnada tanklarından birisi arızalanan Fransızlar daha fazla kayıp vermemek için geri çekilmek zorunda kaldılar.¹¹³

Bununla birlikte Antep'te kuşatma durumu devam etmekteydi. Fransız garnizon kuvvetlerinin yanı sıra doğu ve güney bölgesinde Albay Normand birlikleri ile batı bölgesinde Albay Debieuvre birlikleri Antep'i sarmış ve şehrin dışarıyla bağlantısını kesmişlerdi. 9. Kafkas Alayı'ndan bir nizamiye taburu ile Maraşlılardan müteşekkil bir tabur, Kılıç Ali'nin bulunduğu Dülük'e gelmişti. Kılıç Ali, toplanan kuvvetlerle 27/28 Nisan 1920 tarihlerinde sabaha yakın yapılacak bir baskın ile Fransız mevzilerini ele geçirerek kuşatmayı kırmayı planladı. Bu arada Urfa'da bulunan Fransızların durumu endişe verici olduğundan General Gouraud, Albay Normand birliklerinin derhal Urfa'ya hareket etmesi emrini verdi. Bu emir 27-28 Nisan gecesi Antep'e ulaştığında Normand birlikleri Cerablus'a hareket ederken Debieuvre kıtası da Kilis-Katma yoluyla Raco istikametine doğru hareket etti. Antep Kuvâ-yı Milliyesi yapmış olduğu taarruzda, tepelerin daha önceden terk edilmiş olduğunu fark ederek Normand birliklerinin terk ettiği Sarımsaktepe'yi ele geçirdi. 29 Nisan'da şehirde ilk defa karşılıklı top atışları yapıldı ve bu durum yaklaşık 2,5 saat devam etti. 30 Nisan'da Fransız kuvvetlerinin top atışlarındaki üstünlüğünü kırmak amacıyla yeni bir baskın yapıldı. Bu baskında Debieuvre'ün çekildiği Mardintepe, Kurbanbaba tepeleri hariç olmak üzere şehrin bütün tepeleri, Kuvâ-yı Milliye tarafından zapt edildi. Böylece bu kez Fransızlar, Kuvâ-yı Milliye

¹¹¹ ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 144-145; Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 290-291.

¹¹² Bu saldırıda kullanılan Fransız kuvvetlerinin sayısının yaklaşık 400 kişi olduğuna dair bkz. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 42.

¹¹³ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 202-208; Abadi, *Türk Verdünü*, 49-50; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 42-43.

tarafından kuşatma altına alındı. Fransızların iyice tahkim ederek müdafaaya karar verdiği Mardin ve Kurban Baba tepelerinde ise şiddetli mukavemetle karşılaşıldı. Şehrin Nizip ve Akçakoyunlu istikametleri geçiş amacıyla kontrol altında tutuldu.¹¹⁴

8.3. Kurbanbaba Tepesi Muharebesi

Fransız işgali altında olan mevkilerden en önemlisi, Antep'e hâkim noktada bulunduğu Fransız kuvvetlerinin ateş altına aldığı Kurbanbaba Tepesi'ydi. Bu tepe, hem Fransız karargâhının bulunduğu Kolej bölgesine hem de Mardin Tepesi'ne hâkim bir vaziyetteydi.¹¹⁵ Bu nedenle bu tepenin ele geçirilmesi gerekiyordu. Mardin Yetimhane Bölgesi, Kurbanbaba Tepesi, kolej, hastaneler ve Latin Kilisesi Fransız kuvvetleri tarafından tutulmuştu. Antep Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri ise Çıksorut, Teke ve Sarımsak sırtlarına hâkimdi. Milli kuvvetler, taş ocağına yerleştirilen makinalı tüfek ve topların ateşlenmesiyle, 2 Mayıs günü şafakla birlikte Fransız cephesine taarruza başladı. Fransızların şiddetle karşı koymasına rağmen akşama yakın siperlere girildi. Yapılan süngü çatışmasından sonra Fransızlar, Mardin Tepe istikametinde geri çekilmeye mecbur oldular. Bu çekilme esnasında Fransızların tamamı imha edildi. Bu çarpışmadan yalnız Diyaz adlı bir Fransız çavuşu kurtularak Fransız Yetimhanesine sığınmıştı.¹¹⁶ Antep ve Maraş Kuvâ-yı Milliye birlikleri, 9. Kafkas Alay Komutanlığı'nın taburları ile birlikte, top ve ağır makinalı tüfek ateş desteği ile önce Düztepe'yi daha sonra Fransızların çekilmesi üzerine Kurbanbaba Tepesi'ni ele geçirdi. Böylece Antep'in doğu ve güneyindeki sırtlar, tamamen Kuvâ-yı Milliye tarafından işgal edildi ve Akçakoyunlu ile Kilis yolları Türklerin kontrolüne geçti.¹¹⁷

8 Mayıs 1920'de Antep semalarında görülen bir uçaktan, Fransız kuvvetlerine bildiri atıldı. Bu bildiri 9 Mayıs'ta 1000 kişilik piyade, 200 süvari, iki tank, 4 sahra topundan oluşan kuvvetin, 1000 kadar araba ve 3000 kadar yük arabası ile Kilis'ten hareket edeceği haber veriliyordu.¹¹⁸ Fakat bu durum, Kilis Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri tarafından da Antep Kuvâ-yı Milliyesi'ne bildirilmişti. Bu istihbarat sayesinde Kilis'ten yardıma gelen Fransız kuvvetlerine Akbaba ve Elmalı bölgesinde pusu kurularak yapılan taarruzla geri çekilmeleri sağlandı.¹¹⁹

¹¹⁴ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 44; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 214-216; ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 146.

¹¹⁵ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 45.

¹¹⁶ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 57; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 45; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 220-224.

¹¹⁷ ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 147; Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 293; *Albayrak*, 91 (13 Mayıs 1336 / 13 Mayıs 1920), s. 2.

¹¹⁸ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 51.

¹¹⁹ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı*, s. 111; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 58; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 226.

8.4. Kılıç Ali Bey'in Antep'ten Ayrılışı ve Kuvâ-yı Milliye'de Görev Değişimi

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılarak çalışmalarına başlaması üzerine Mustafa Kemâl Paşa, Antep'ten milletvekilleri seçilerek derhal Ankara'ya hareket ettirilmelerini, mutasarrıflığa ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ne resmen bildirmişti. 3 Mayıs 1920'de Kılıç Ali Bey, Tahrirat Müdürü Ragıp Bey, Halfeti'nden Yasin Efendi, Kilis'ten Antep Vakıflar Müdürü Abdurrahman Lami Efendi ile Hafız Şahin milletvekili seçildiler.¹²⁰ 10 Mayıs 1920'de Mustafa Kemâl Paşa'dan Kılıç Ali'ye şifreli bir emir geldi. Aldığı bu emirle Yozgat isyanını bastırmakla görevlendirilmiş olan Kılıç Ali, 12 Mayıs'ta müfrezesiyle birlikte Antep'ten ayrıldı.¹²¹ Bu suretle Kılıç Ali, 4 Nisan 1920'den 12 Mayıs 1920'ye kadar 39 gün Antep müdafaasına katılmış oluyordu.¹²² Kılıç Ali ayrıldıktan sonra yerine bir müddet Kilisli Arslan Bey vekâlet etti. Sonrasında Hamdi Bey, Kuvâ-yı Milliye kumandanlığını üzerine aldı. Hamdi Bey'in de Antep'ten ayrılması üzerine 1. Tabur Kumandanı Binbaşı Recep Bey, hem alay hem de Kuvâ-yı Milliye komutanı oldu.¹²³

8.5. Akbaba Harbi

Antep'te mahsur kalan Fransızların kurtarılması için Kilis'te hazırlıklar yapılıyordu. 21 Mayıs 1920'de bir Fransız uçağı, Antep'teki Fransız garnizonuna, Albay Debieuver komutasında 5 piyade taburu, on top, iki süvari bölüğünün himayesi altında büyük bir erzak konvoyunun Kilis'ten hareket ettiği haberini ulaştırdı.¹²⁴ Bu istihbarat aynı gün saat 17.30'da Kilis Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Polat Bey'den gönderilen raporla Antep Kuvâ-yı Milliyesi'ne de bildirildi.¹²⁵

9. Alay Komutanlığına ait taburlar ile Antep Kuvâ-yı Milliyesi, Akbaba sırtları ile Körkün Dağı'nı tuttu. 22 Mayıs 1920 günü, saat beş buçukta düşman öncü kuvvetlerinin, Kertil'den çıkarak Ulumasere köyü istikametine yürüdüğü görüldü. Gelen takviye kuvvetlere ilk olarak Kızılburun ve Kertil sırtlarındaki Polat Bey'e bağlı Kilis Kuvâ-yı Milliye tarafından taarruz yapıldı. Sayıları kırk civarında olan Kuvâ-yı Milliye mensupları, Nafak Boğazından geçecek olan Fransız kuvvetlerini imha edeceklerdi. Çarpışma, o gün akşama kadar bütün şiddetiyle devam etti. Fransızların sayı üstünlüğü ve atış kudreti ile cephane yetersizliğinden ötürü akşamüzeri milli kuvvetler geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Debieuver komutasındaki Fransız kuvvetleri, Akbaba Tepesi'ni işgal ederek ilerleyişini sürdürdü. Elbistan'dan gelen 200 mevcutlu bir nizamiye kıtası da az bir mukavemetten sonra Dülük ve İbrahimli civarlarına çekildi. Yıldırım taburu ile milli merkez taburları şehre girdiler. Albay Debieuvre kuvvetleri de ikiye ayrılarak bir kısmı Körkün, Nafak Boğazı yoluyla doğudan; bir kısmı da Küçük

¹²⁰ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s.53.

¹²¹ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı*, s. 111, 115; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 55. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s.206. Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 59; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 232.

¹²² Büyükoğlu, *Millî Mücadele*, s. 155-156.

¹²³ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 232-234.

¹²⁴ Abadi, *Türk Verdünü*, s. 61.

¹²⁵ ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 148.

Kızılhisar köyü yoluyla batıdan Antep'e geldiler. Doğudan gelen birlikler Sarımsaktepe, Düztepe ve Kurbanbaba'yı işgâl etti. Fransız topçusu yeni gelen topçuların katılımıyla, Türk mahallelerini şiddetli bir biçimde topa tuttu.¹²⁶

8.6. Sarımsaktepe Taarruzu ve Karayılan'ın Şehadeti

Kuvâ-yı Milliye, Fransız kuvvetlerinin Antep'e girmesini engellemek için şehri savunmaya devam etti. Albay Debieuver komutasındaki birliklerin 23-24 Mayıs gecesi, gece karanlığından istifadeyle Sarımsaktepe'ye geçişine baskınla karşılık verildi. Geri çekilen Fransız kuvvetleri, Karayılan çetesiyle karşılaşınca büyük zayıyat aldı. Bunun üzerine Fransız kuvvetleri içi erzak dolu arabaları bırakıp, kaçtılar. Bu tepeyi düşmandan geri almak için Boyno oğlu Memik Ağa ile Karayılan çetesi görevlendirilmişti. 24 Mayıs'ta Sarımsaktepe gerisinde düşmanın bıraktığı arabaları ele geçirmek isteyen Antep Kuvâ-yı Milliyesinden birkaç kişi, arabalarını almaya gelen Fransızlara ateş açınca büyük bir çarpışma yaşandı. Bu kuvvetlere yardıma giden çete reislerinden Kara Yılan (Molla Mehmed) kalbine isabet eden bir kurşunla şehit oldu. Böylece Fransızlara ağır kayıplar verdirilmiş olmasına rağmen düzenli ordu ile düzensiz birlikler arasındaki koordine eksikliği, sevk ve idaredeki zafiyet sonucu tepe alınamadı.¹²⁷

Temizliğin, dürüstlüğün ve kahramanlığın sembolü olan Karayılan'ın şehadeti, büyük üzüntüye sebep oldu. Şehit olduğu zaman üzerinde bir küçük Kuran-ı Kerim, 4 gümüş mecediye, 3 el bombası, bir tabanca, iki fişek, bir kalem, birkaç yaprak da kâğıt çıkmıştı.¹²⁸ Cenaze namazı, hastane olarak kullanılan Şeyh Camii'nde gözyaşları arasında kılınarak naaşı caminin bahçesine defnedildi.¹²⁹

8.7. Ateşkes Dönemi

Mondros Mütarekesinin ilgili hükümlerini kendi adına kullanarak Suriye, Çukurova ve çevresini işgal eden Fransızlar, Urfa ve Maraş bölgesinde yenilgiye uğratıldı. Adana bölgesinde özellikle Pozantı'da Türk kuvvetleri tarafından güç duruma düşürülen Fransızlar, Antep bölgesinde ise çok ciddi direnişle karşılaştılar. Ayrıca Fransız kamuoyu da Anadolu'daki hükümetin ve Millî Mücadelenin gücünü kabullenmiş olarak Anadolu Hükümeti ile irtibata geçilmesini arzu ediyordu.¹³⁰ Mezopotamya bölgesinde yaşadığı siyasi ve askeri sıkıntıların yanı sıra İngiltere ile özellikle Ren Havzası olmak üzere birçok siyasi konuda yaşadığı çıkar anlaşmazlıkları, Fransa'yı henüz kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile görüşmelere zorladı.¹³¹

¹²⁶ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 80; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 60-61; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 60.

¹²⁷ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 252-256; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 81; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 60.

¹²⁸ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 81.

¹²⁹ Karayılan'ın şehit olduğu Sarımsaktepe, Karayılan'ın anısına isim değişikliğine uğrayarak "Karayılan" olmuştur. Büyükoğlu, *Millî Mücadele*, s. 157.

¹³⁰ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s.105-107.

¹³¹ Selahattin Adil Paşa, *Hayat Mücadeleleri*, İstanbul: Zafer Matbaası, 1982, s. 340; ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 161.

Suriye ve Kilikya Yüksek Komiseri General Goureaud adına hareket eden Robert de Caix ile Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'daki görüşmeleri sonucunda, 28 Mayıs 1920 tarihinde, 30 Mayıs'tan itibaren geçerli olmak üzere 20 günlük ateşkes ilan edildi.

Mütarekenin ilgili hükümleri şu şekildeydi:

1. 29-30 Mayıs gece yarısından itibaren biten Fransız cephelerinin hareketi dolayısıyla Fransızlarla olan çarpışmaya son verilecek ve bu ateşkes 20 gün sürecektir.
2. Pozantı ve Sis'teki Fransız birlikleri, Mersin-Adana demiryolu üzerine çekilecektir. Antep'te bulunan Fransız birlikleri Fransız ordugâhına çekilecek ve Ermeni mahallesine hiçbir yeni saldırı yapılmayacaktır. Tüm çekilmeler on gün zarfında sona erdirilecektir.
3. Savaş esirleri ve siyasi nedenlerle tutuklu tüm kişiler, Türk ve Fransız askeri yetkililerce saptanacak esaslara göre değiştirilecek ve bu değişim ilk on gün içerisinde sona erdirilmiş olacaktır.
4. Adana Valisi ve Türk yetkililerin görevlendirdikleri resmi memurlar arasında işleri yoluna koymak için yapılacak yazışmalar açık olacaktır.¹³²

28 Mayıs 1920 tarihinde saat altıda gelen bir uçak, Fransa ile Ankara Hükümeti arasında bir mütareke imzalandığını mıntika kumandanı ile müfreze kumandanı Debievre'ye bildirdi.¹³³ Yine 28 Mayıs'ta Ankara'dan Ayıntab Mutasarıflığı'na çekilen telgrafta: "Ayıntab şehri Fransızlar tarafından terk edilerek ve orada bulunan Fransız müfrezesi Ayıntab haricine ordugâhını ikame etmek üzere çekilecektir" deniyordu.¹³⁴

Mütarekenin ayrıntılarının görüşülmesi amacıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından Antep Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay İrfan Bey'e yetki verildi¹³⁵ ve görüşmeler Kilis'te gerçekleştirildi.¹³⁶ Mütarekeden istifade eden Türkler tarlalarındaki mahsullerini toplamışlar ve yeni bir savaşa hazırlanmışlardı. Antep'teki Ermeni cemaati de Türklerle anlaşmak zorunda kalmıştı. Fransızlar Ermeni mahallelerini, Sarımsaktepe, Mardin Binası ve Kurbanbaba'yı tahliye ederek Amerikan Koleji, Zerdalilik ve Çiftçinin Garafı'na çekildiler ve şehirdeki Fransız kuvveti azaltıldı. Mütareke ile Antep'te normal hayata dönüldü. Dükkanlar açıldı, herkes işiyle gücüyle uğraşmaya başladı. Ermeni cemaat meclisi toplanarak bundan böyle Türklerle iyi geçinmeye ve Fransızlara yardım etmemeye karar verdiklerini hükümete bildirdiler.¹³⁷

¹³² Abadi, *Türk Verdünü*, s. 65-67, 114; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın* s. 86; ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 165; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I, Ankara, 1985, s.43, Paul Du Véou, *La passion de la Cilicie, 1919-1922*, Paris: Librairie orientaliste P. Geuthner, s. 328.

¹³³ Abadi, *Türk Verdünü*, s. 63.

¹³⁴ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 61-62.

¹³⁵ Aydın Efe, "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 53 (2015), s. 236.

¹³⁶ Mustafa Şahin ve Cemile Şahin, "Türk İstiklal Harbi'nde Askerlik Şubeleri ve Kilis Askerlik Şubesi", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 52 (2014), s. 283.

¹³⁷ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 61-62; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 64-65.

Mütareke süresi her ne kadar 20 gün olsa da Fransız Komutanı Goueraud, esir değişimlerinin tamamlanabilmesi amacıyla, mütarekeyi 10 Temmuz 1920 tarihine kadar uzatmayı teklif etti.¹³⁸ Fakat bu teklif, Fransızların aynı tarihlerde Karadeniz Ereğlisi'ne asker çıkarmaları ve Suriye'deki problemleri çözmek amacıyla zaman kazanmaya çalışmalarından ötürü Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmedi. Bu olayların Millî Mücadeleye olumsuz etkileri olacağını düşünen Mustafa Kemal Paşa, 17 Haziran 1920 tarihinde, 18/19 Haziran 1920 gece yarısından itibaren bütün Fransız cephesinde harbin tekrar başlaması emrini verdi.¹³⁹ Büyük Millet Meclisi tarafından, 20 Haziran tarihli şifreli mesaj ile Antep Merkez Heyet-i Başkanı Arslan Bey'e "Fransızlar ile tekrar düşmanlığın başladığı, cephedeki savaşçı Antep'ilerin hasat gibi mazeretler ile dağılmalarına müsaade edilmemesi" bildirildi.¹⁴⁰ Ancak Antep'te, her iki tarafın arzusuyla 29 Temmuz 1920 tarihine kadar bu ateşkese devam edildi.¹⁴¹

Bu süreç devam ederken 26 Haziran 1920 tarihinde, Ankara Hükümeti tarafından Adana ve Antep Cephesi Komutanlığı'na Albay Selahattin Adil Bey atandı.¹⁴² Antep'teki ateşkesin daha fazla sürmesi hâlinde Fransızların Suriye'deki problemleri çözdükten sonra Antep'e yüklenme ihtimali vardı. Batı Cephesi ile meşgul olan Ankara Hükümeti'nin yardım göndermemesi durumunda ise bölge zor ve tehlikeli bir sürece gireceğinden, Fransızların bir an önce Antep'ten tamamen çıkarılması gerekiyordu.¹⁴³ Selahattin Adil Bey, bu nedenle 28 Temmuz 1920 tarihinde Antep'te bulunan komutanlar ve şehrin ileri gelenleriyle Sam köyünde bir toplantı yaptı.¹⁴⁴ Toplantı sonucunda Kolej bölgesine ve Zerdalilik'e yerleşmiş olan Fransızları eğitim esnasında yakalayarak baskın yapılması kararlaştırıldı. Baskın için Antep Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri ile 9. Alay Komutanlığı görevlendirildi. 29 Temmuz 1920 sabahı gerçekleştirilen baskında istenilen sonuç alınamayınca Fransızlar ile olan ateşkes sona ermiş ve Antep'te çarpışmalar yeniden başlamış oldu.¹⁴⁵

8.8. Nafak Boğazı (İkizkuyu) Çarpışmaları

Suriye'deki durumu hemen hemen kontrol altına alan Fransızlar, Adana ve Antep Cephesi Komutanı Selahattin Adil Bey'in öngörülerine uygun olarak, 8 Ağustos 1920 tarihinde, Antep'e Albay Andrea komutasında 5.000 asker ve 3.000 hayvandan oluşan takviye kuvvet gönderdiler. Bu kuvvet bir Senegal avcı takımı, dört Cezayir avcı taburu, bir yarım makinalı tüfek bölüğü, 75 mm'lik bir, 65 mm'lik iki, 155 mm'lik yarım

¹³⁸ ATASE, *Askeri Tarih Belgeleri*, 104 (Haziran 1997), s. 17, Belge: 2903.

¹³⁹ ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 167.

¹⁴⁰ ATASE, *Askeri Tarih Belgeleri*, 104 (Haziran 1997), 115, Belge: 2930.

¹⁴¹ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 219.

¹⁴² ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 174.

¹⁴³ Selahattin Adil, *Hayat Mücadeleleri*, s. 342-343.

¹⁴⁴ ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 231.

¹⁴⁵ Abadi, *Türk Verdünü*, s. 71; Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 297; Selahattin Adil, *Hayat Mücadeleleri*, s. 343.

bataryadan kurulu bir topçu taburu, bir istihkâm müfrezesi, iki süvari bölüğü, bir tank müfrezesinden oluşuyordu. Bu birliklerin yolda bir baskına uğrama ihtimaline karşı Antep'ten de bir karşılayıcı kuvvet yola çıkarılmıştı.¹⁴⁶

Fransızların Antep'teki kuvvetlerini takviye etmesini engellemek isteyen Selahattin Adil Bey, Antep mıntika komutanı İrfan Bey'e bütün kuvvetleriyle İkizkuyu'ya doğru hareket ederek Fransızları durdurmasını emretti. İrfan Bey şehir içinden ve dışından toplayabildiği bir piyade taburu, bir milis taburu ve üç Kuvâ-yı Milliye müfrezesinden oluşan birliğini, yol üzerinde müdafaaya elverişli olan Nafak Boğazı'nda savunma ve baskın için düzenledi. 9 Ağustos günü, Albay Andrea komutasındaki Fransız birlikleri, Antep-Akçakoyunlu yolunu takiben Antep'e doğru ilerliyordu. Antep'in 10 km güneyindeki Nafak Boğazı'nın güneybatısında Körkün civarına geldikleri sırada, Türk kuvvetlerinin baskınına uğradılar. Antep garnizonundaki Abadie'ye bağlı birlikler de takviye gelen Andrea kuvvetlerine destek olmak için Türk nöbetçilerin dikkatsizliği ve gece karanlığından faydalanarak şehrin dışına çıkmışlardı. Sayıları yetersiz olan Türk kuvvetleri, iki ateş altında kaldığından daha fazla dayanamayarak geri çekildi. Piyade taburu İbrahimli, Dülük, Sam köylerine milis taburu da Antep şehrine geri çekildi. Bu geri çekilme esnasında, milli kuvvetler İrfan Bey'le birlikte şehrin dışında kaldılar. Bu suretle Andrea kuvvetleri Antep'e girdiler ve o ana kadar Türklerin elinde bulunan şehrin güneydoğu bölgesinin bir kısmını elde etmeye muvaffak oldular. Böylece şehir tekrar Fransızlar tarafından kuşatma altına alındı.¹⁴⁷

8.9. Özdemir Bey ve Yeniden Teşkilatlanma

Antep mıntika komutanı İrfan Bey, kuvvetleri ile dışarıda kalmış ve şehre girememişti. Hâlbuki şehrin böyle kritik ve tehlikeli bir zamanda komutansız kalması mümkün değildi. Nitekim Mutasarrıf Sabri Bey'in başkanlığında Heyet-i Merkeziye semt reisleri ve şehrin ileri gelenleri bir toplantı yaparak komuta işini görüştüler. Bu toplantı sonucunda, Suriye bölgesinde Kuvâ-yı Milliye faaliyetlerini yürütürken o sırada Antep'e gelmiş olan Özdemir Bey'in, 8 Ağustos 1920 tarihinde Etraf-ı Şehir Cepheler Komutanı unvanıyla şehirdeki kuvvetlerin başına getirilmesi kararlaştırıldı.¹⁴⁸

Antep Kuvâ-yı Milliye Komutanı olan Şefik Özdemir Bey, ilk olarak yeniden yapılanmaya giderek birlikleri düzenleyip cepheler arası bağlantı kurmaya çalıştı. Fransızların muhtemel taarruzuna karşı küçük büyük bütün şehir halkı vazifeye çağrıldı ve herkese yapabileceği işler verildi. İhtiyar, genç, kadın hatta çocuk bütün şehir halkı, kazma-kürek gibi elde bulunan araç gereçlerle cepheleri tahkime koştular.¹⁴⁹ Antep savunma teşkilatı Özdemir Bey'in sevk ve idaresi altında kuvvetlenerek ve yeni bir düzen aldı. Türk

¹⁴⁶ ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 232; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 118; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 75, Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 298; Du Véou, *La passion de la Cilicie*, s. 427; Andrea, *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı*, çev., Kadri, İstanbul, 1341, s. 52.

¹⁴⁷ Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 227; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 119.

¹⁴⁸ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 122-123.

¹⁴⁹ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 75; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 124-125; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 310-312; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 80

mahalleleri birer savunma merkezi haline getirilip şehir altı mıntıkaya ayrılarak her mıntıkaya bir komutan tayin edildi. Arslan Bey ise merkez komutanı oldu. Yıldırım taburundan bu mıntikalara dağıtım yapıldı.¹⁵⁰

Fransızların, Özdemir Bey'in yaptığı bu teşkilatlanmadan haberi olmadığından şehirde artık savunma birliği kalmadığını düşünüyorlardı. 11 Ağustos 1920 günü, Antep halkına gönderdikleri bir bildiri ile şehrin iki saate kadar kayıtsız şartsız teslimini istediler. Ayrıca bütün hükümet memurları, Kuvâ-yı Milliye komutanı, Heyet-i Merkeziye üyeleri ve ileri gelenlerin Fransız karargâhına gelmeleri, bütün kuvvetlerin silahları ile teslimi ve Antep halkının Fransızlara isyan ettiği gerekçesiyle 1,5 milyon altın lira tazminat ödemesi isteniyordu. Aksi bir durumda şehri topa tutarak taş üstünde taş bırakmayacakları tehdidinde bulunuyorlardı. Bildiride Yarbay Abadie ve Albay Andrea'nin imzaları vardı. Kuvâ-yı Milliye Komutanı Özdemir Bey, bu bildiriye Fransız bayrağı altına girecek tek bir Antep'inin dahi olmadığı ve Fransız askerinin Antep'e girişine asla müsaade edilmeyeceği şeklinde cevap verdi.¹⁵¹

Fransız kumandanlarına verilen cevaptan iki saat sonra bu defa da mutasarrıflığa bir nota geldi. Bu notada da şehrin derhal teslim olması isteniyordu. Fransızların mertliğinden, alicenaplığından, maksatlarının halkın refah ve saadeti olduğundan bahsediliyordu. Şehrin teslimine işaret olmak üzere kalenin güney burçlarından birine beyaz bayrak çekilmesi isteniyordu.¹⁵² Ret kararı üzerine şehirde Kuvâ-yı Milliye birliği kalmadığını düşünen Fransızlar, piyadelerle şehri kontrol altına almayı planladılar. Fransız kuvvetleri şehir içine girdiklerinde, Kuvâ-yı Milliye'nin ani baskını karşısında şaşkınlık yaşayarak geri çekildiler. Cephane bitmesinden ötürü, geri çekilen Fransızlara taarruz devam ettirilemedi. Fransız kuvvetleri aynı başarısızlığı tekrar yaşamamak adına, şehri top ateşine tabi tutarak direnişi kırmaya çalıştılar.¹⁵³

Urfa ve Maraş'ta olduğu gibi Antep'in düşmandan kurtarılması için ordu ve millet el ele vererek çalışıyordu. Elcezire Cephesi Komutanlığı, Adana Cephesi Komutanlığı aracılığı ile Antep'e yazdığı ve birliklerine gönderdiği yazıda, çeşitli bölgelerden Kuvâ-yı Milliye'nin Antep'i kurtarmak için harekete geçtiği, bir kısım askeri birliklerin de Antep'te savaşmak üzere emir aldıkları bildiriliyordu. Bu sırada yardım toplamak için dışarıya giden gönüllülerin cephaneye dönmesi halkın direniş gücünü artırdı. Urfa, Malatya ve Maraş'tan gelen yardımlarla birlikte, Kılıç Ali'nin gönderdiği telgraf da halkın maneviyatını güçlendirdi. Kılıç Ali bu telgrafında, mümkün olan kuvvetlerin yola çıkması için emir verildiğini ve bu kuvvetler gelene kadar direniş gösterilmesini istiyor ve muvaffakiyetler diliyordu.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Bu altı mıntıkanın komutanı sırası ile: Abdurrahman Bey, Kemal Bey, Ökkeş Bahri Bey, Arif Bey, Hüseyin Bey, Kilisli İslam ile birlikte Dayı Ahmet Ağa'dır. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 125.

¹⁵¹ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 312-314; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 126.

¹⁵² Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 127.

¹⁵³ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 322.

¹⁵⁴ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 137.

8.10. Çarpışmalar Yeniden Başlıyor

Şehir dışındaki Türk kuvvetleri tarafından Fransız kuvvetlerine karşı başlatılan saldırıda Cünüt, Hacı Baba ve Çıksorut tepeleri Türk kuvvetlerince ele geçirildi. Bunun üzerine Fransızlar, Kolej bölgesine çekildiler. Bu taarruz ile roller tekrar değişti ve Fransızlar Kuvâ-yı Milliye tarafından kuşatıldılar.¹⁵⁵ Fransızlar bu kuşatma karşısında şehri bombalamaya devam edince şehrin dışındaki Türk kuvvetleri de aynı şekilde top atışı ile karşılık verdi. Fransızlar dışarıdaki bu Kuvâ-yı Milliye birliklerini şehirden uzaklaştırmak amacıyla 20 Ağustos 1920'de iki koldan saldırıya geçti. Bu saldırı sonucunda Türk kuvvetleri Maraş ve Fırat'ın doğusuna kadar çekilmek zorunda kaldılar. Antep'ten uzaklaşılması ve savaşın geniş bir alana yayılması Fransızlar açısından tehlike doğuracağından, ele geçirdikleri mevzilerin bir kısmını boşaltıp Antep'e yakın tepeleri ellerinde tuttular.¹⁵⁶

23-25 Ağustos günleri Antep'e şiddetli bombardıman yapıldı. Bu bombardıman sivil halk için dayanılmaz bir hâl almaya ve şehirde erzak sıkıntısı yaşanmaya başladı. Bu nedenle toplanan Heyet-i Merkeziye, isteyenlerin şehrin kuzeyinde düşman ateşinden uzakta olan Debbâğhane Mahallesi üzerinden şehirden çıkarılmasına izin verdi. Halkın çoğu Malatya, Urfa, Maraş ve Elâziğ gibi bölgelere göç ettiler. Bu şekilde 40.000'den fazla kişi göç etti. Şehir içinde 2.000 civarında muharip olmak üzere yaklaşık 20.000 kişi kaldı.¹⁵⁷

4-5 Eylül 1920'de Nizip'teki Fransızlara baskın yapılarak birçok zayıt verdirildi.¹⁵⁸ 10 Eylül 1920'de ise Fransızlar şehir içindeki Ermeni ve Türk mahallelerini ayıran noktada bulunan Çınarlı Camii'ne taarruz ettiler. Fransız kuvvetlerinin sızma taarruzu, Antep Kuvâ-yı Milliye kuvvetlerinin şiddetli karşılık vermesi ile sonuçsuz kaldı.¹⁵⁹

19 Eylül 1920 tarihinde Akçakoyunlu İstasyonu'ndan, 27 Eylül 1920 tarihinde de İkizkuyu'dan Antep'e takviye olarak gönderilen Fransız kıtalarına, Türk kuvvetleri tarafından baskınlar yapılarak büyük kayıplar verdirildi. Bununla birlikte Antep'te bulunan Fransızların da desteğiyle takviye Fransız kuvvetlerinin Antep'e ulaşmalarına engel olunamadı.¹⁶⁰

Urfa'daki 5. Tümen'in Antep'teki milli kuvvetlere yardım için 3 Kasım 1920 günü hareket etmesi kararlaştırıldı. 11 Kasım 1920 tarihinde ise Fransız kuvvetleri ile Türk kuvvetleri arasındaki ufak çaplı çarpışmalar devam ederken, takviye Fransız kuvvetleri Akçakoyunlu istikametinden Antep'teki Fransız garnizonuna yardım için yola çıktı. Aynı tarihlerde 5. Tümen de Antep'e yardım için yola çıkmıştı. Bu tümen, 12 Kasım'da

¹⁵⁵ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 302.

¹⁵⁶ Selahattin Adil, *Hayat Mücadeleleri*, s. 345.

¹⁵⁷ Lohânîzade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 404; Halil İbrahim Yakar ve Ü. Gülsüm Yaprak Pusat, *Antep Savunması Askeri İşe Defterleri/Açlığın Günlüğü*, Gaziantep: Gaziantep Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2014, s. 61.

¹⁵⁸ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 149.

¹⁵⁹ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 153-154; Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 306-307.

¹⁶⁰ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 153-154; Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 308;

Akçakoyunlu'dan Antep'e gelmek üzere yola çıkan Fransız kafilesine, Akçakoyunlu ile İkizkuyu arasında taarruz edecekti. Fransızlar, 5.Tümen'in hareketini daha önce haber aldıklarından taarruz başarılı olamadı. İki kuvvet arasında 16 Kasım 1920'de Akçakoyunlu bölgesinde yaşanan çarpışmada Türk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalınca, Fransız kuvvetleri Antep'e girmeyi başardı.¹⁶¹

8.11. Fransızların İkinci Antep Kuşatması

Fransızlar Suriye ve Adana bölgesindeki durumları gittikçe zorlaştığından, Antep harekâtını bir an önce sonuçlandırmak istiyorlardı. Bu amaçla İstanbul'da bulunan General Goubeau Fırkası'nın Antep'e getirilmesi kararlaştırıldı. Trenle Adana'ya oradan da Kilis'e gelen 7.500 mevcutlu General Goubeau kuvvetleri, 19 Kasım'da ise Kilis'ten Antep'e doğru hareket etti. 500 mevcutlu 5. ve 9. tümenler bu birliği durdurabilmek amacıyla Karaburun ve İkizkuyu mevkiinde, Fransız kuvvetleri ile çatışmaya girdi. Her iki tarafın da oldukça kayıp verdiği çarpışma sonucunda, sayıca çok fazla olan General Goubeau kuvvetleri 21 Kasım'da Antep'e ulaştı.¹⁶²

Antep'e ulaşan Fransız kuvvetleri Hacıbabı, Çıksorut ve Kuşçudağını işgal ederek civar tepelerde bulunan Türk kuvvetlerine ve Antep'e uzun ve etkili top ateşi başlattı. Fransızlar Antep Kuvâ-yı Milliyesinin kolordu ile temasını sağlayan telefon hatlarını kestiler. Şehrin etrafına siperler kazıp tel örgü döşenince de şehrin dışarı ile tüm bağlantısı kesildi. Böylece Antep tamamen kuşatılmış oldu.¹⁶³

Savaşı bir an önce neticelendirmek isteyen General Goubeau, Antep Kuvâ-yı Milliye Komutanlığı'na ultiimatı vererek Fransız mandasının kabul edilip şehrin 24 saat içinde teslim edilmesini istedi. Ayrıca şehirdeki silahların, kasadaki paraların, isimleri verilecek olan kişilerin ivedilikle teslim edilmesini; iyi niyet göstergesi olarak da tazminat alınmayacağını bildirdi.¹⁶⁴ Özdemir Bey, Fransız kumandanına verdiği cevapta "Türk askerinin harp esiri addolunması doğru değildir. Buraya hariçten gelmiş asker olmayıp vatanını müdafaa eden Antep'in öz evlatlarıdır. İsteklerinizde ısrar edecek olursanız, bizim için müdafaa ile şerefli ölüme intizardan başka çare yoktur." şeklinde cevap verdi.¹⁶⁵

¹⁶¹ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 311; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 180-194; ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 243-244; 5. Tümen'in Antep Savunması'ndaki faaliyetleri için bkz. Güzin Çaykırın, "Millî Mücadele'de Antep Savunması'ndan Batı Cephesi'ne 5'inci Tümen (1918-1921)", *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 32/2 (2022), s. 345-353.

¹⁶² General Goubeau kuvvetleri, Antep garnizonundaki Fransız kuvvetleri ile birleşince mevcudu yaklaşık 12.000'i bulmuştur. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 190; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953, s. 418-419.

¹⁶³ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s.552.

¹⁶⁴ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 319; Yakar ve Pusat, *Antep Savunması*, s. 61; Tam metin için bkz. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 205.

¹⁶⁵ Şapolyo, *Kuvâ-yı Milliye*, s. 191.

Bunun üzerine Fransız kuvvetleri şehri tekrar bombalamaya başladı. Kuşatma altındaki Antep Kuvâ-yı Milliyesi cephane ihtiyacını karşılayabilmek adına 10 Aralık'ta, Lohanizade Mustafa Nurettin Bey'in komutasında kendi imalathanesini kurdu.¹⁶⁶ Böylece milli kuvvetlerin cephane açığı bir nebze olsun kapatılmıştı. Fakat kuşatma başladıktan sonra Antep halkı büyük bir açlık kriziyle karşı karşıya kaldı. Bu sebeple Antep etrafındaki kuşatma hattını yararak Antep müdafilerine yardım yapmak gerekiyordu.¹⁶⁷

Goubeau Fırkası, Antep'te şehir içindeki Türk kuvvetlerini, 18 Aralık 1920 tarihine kadar muhasara altına aldı. Bu tarihte ise Halep'te Fransızlara karşı çıkan ayaklanmayı bastırmak üzere Antep'ten ayrılmak zorunda kaldı.¹⁶⁸ 2. Kolordu Komutanlığı, Fransız kuvvetlerine ait 4. Tümen Komutanlığı'nın bölgeden çekilmesini değerlendirebilmek için 5. ve 9. Tümen Komutanlıkları ile Antep'e bir harekât yapmayı planladı. 19-23 Aralık 1920 tarihinde gerçekleştirilen bu harekâttan bir netice elde edilemeyince yeni bir saldırı planlandı. Bu harekât planına göre; Antep Kuvâ-yı Milliyesi içerden, 5. ve 9. Tümen birlikleri ise güneyden ve kuzey sırtlarından taarruz edecek; açılan gedikten Antep halkına mümkün olduğu kadar yiyecek ve cephane verilecekti. Harekât 27 Aralık 1920 günü saat 06.00'da başladı ve birlikler Fransız mevzilerine 200-300 metreye kadar yaklaştılar. Fakat Fransız kuvvetlerinin şiddetli ateşi sonucu birlikler geri çekilmek zorunda kaldığından planlandığı gibi şehre yiyecek ve erzak sokabilecek gedik açılmadı.¹⁶⁹

8.12. Fransız Kuşatması Altında Antep'in Durumu

Kolordunun erzak getirmek için yapmış olduğu taarruzların sonuçsuz kalması üzerine Antep'te açlık, 1 Ocak 1921 tarihinden itibaren korkunç bir hâl aldı. Sıfırın altında 13 dereceye varan soğğun yaşandığı ve 50-60 cm karın olduğu şehirde, evlerde kalan son lokma da tükenmek üzereydi.¹⁷⁰ Açlık şehir içinde son haddini bulmuş, 25.000 nüfus için yiyecek olarak 25 kilo kadar bir şey kalmamıştı. Sokaklarda renkleri solgun açlar dolaşiyor, zengin-fakir herkes ekmek arıyordu. Bazı semtlerde kedi etlerinin yenildiği söyleniyordu. Ölen at ve eşekler derhal kapışılıyordu. Heyet-i Merkeziye bu durum karşısında bir açlık beyannamesi yayınlayıp posta güvercinleriyle ilgili yerlere ulaştırarak dışarıdaki birliklerden son defa yardım istedi. Bu beyannamede, şehir

¹⁶⁶ İmalathane hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 618-652. Kurulan İmalat-ı harbiye fabrikası müdürü Milis Teğmen Lohânizade Mustafa Nureddin, imalathanenin en önemli ustası ise Tüfekçi Yusuf Usta idi. Mehmet Fatih Bozkurt, *Tüfekçi Yusuf Usta Çanakkale Cephesi ve Gaziantep Harbi'nde Alınları Dökmüş Bir Zanaatkar*, İstanbul: Gazi Kültür A.Ş. Yayınları, 2021, s. 135.

¹⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yakar ve Pusat, *Antep Savunması*.

¹⁶⁸ Yetkin, *Gaziantep Tarihi*, s. 55

¹⁶⁹ ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 253.

¹⁷⁰ Şapolyo, *Kuvâ-yı Milliye*, s. 193; M. Birol Güngör, *Antep Harbi*, İstanbul, Eren Yayınları, 2004, s. 284.

halkının her türlü zorluk ve muharebeye katlanabileceği fakat açlığa katlanılamayacağı ifade edildikten sonra mücadelenin sonuçsuz kalmaması için üç gün içerisinde yardım ulaştırılması gerektiği belirtiliyordu.¹⁷¹

Fransızlar açlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Antep halkını tehdide başladılar. 1 Ocak 1921 günü General Gouraud teslim olunması yönünde çağrıda bulundu. Bu çağrıda Sevr Antlaşması'nın uygulanması, Fransız idaresinin tanınması, cephanenin yanı sıra isimleri verilen kişilerin teslim edilmesi isteniyordu. Fransızların daha önceki diğer teklifleri gibi bu teklifi de kabul edilmedi.¹⁷²

8.13. İkizkuyu Harbi

2. Kolordu Komutanlığı tarafından şehir içindeki halkı açlıktan kurtarmak amacıyla bir taarruz yapılması düşünüldü fakat mevsimin kış ayı olması sebebiyle taarruzdan vazgeçildi. Ancak Antep'teki Fransız garnizonuna yardım amacıyla gelecek olan takviye Fransız kuvvetlerine baskın ile taarruz yapılması uygun görüldü.¹⁷³

Fransızlar 18 Ocak 1921'de Akçakoyunlu'dan İkizkuyu'ya doğru yürüyüşe geçtiler. 19 Ocak 1921 günü sabah, 5. ve 9. Tümen birliklerinin ortaklaşa gerçekleştirdiği taarruzla İkizkuyu'da takviye Fransız kuvvetlerine baskın yapıldı. Fransız kuvvetleri birçok kayıp vermesine rağmen 9. Tümen birliklerinin ağır kalması sonucunda, Türk kuvvetleri istedikleri amaca ulaşamadı. Fransızlar, her zaman olduğu gibi bu defa da Antep'ten yardım maksadıyla topçu takviyeli bir piyade taburunu, Nafak Boğazı yoluyla İkizkuyu yönünde yürüyüşe geçirmişti. 20 Ocak 1921'de, Fransızlar, kendilerine yardıma gelen kıtaları ile birleşerek açık olan İkizkuyu-Nafak Boğazı yolu ile Antep'e girdiler.¹⁷⁴

İkizkuyu Savaşı'nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Fransızlar şehrin muhasarasını daha da arttırdı. 2. Kolordu Komutanlığı şehrin erzak ihtiyacını karşılamak için 25 Ocak 1921'de son bir taarruz daha yaptı. Fakat şehir içindeki Kuvâ-yı Milliye birlikleri ile dışarıdaki kuvvetler arasında tam bir koordinasyon sağlanamadığından bu taarruzda başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁷⁵

9. Antep'in Son Günleri ve Düşüşü

Antep'te yaşam şartlarının tahammül edilemez bir hâle geldiği sırada, her iki tarafta son kozlarını oynamak için harekete geçti. Antep'teki direnişçiler kolordu desteği ile ani bir baskına hazırlanırken Fransızlar ise bir an evvel şehri ele geçirmeye çalışıyorlardı. Antep Kuvâ-yı Milliyesi ile 2. Kolordu Komutanlığı, 30-31 Ocak 1921 gecesi ortak bir harekâtla, şehri kuşatan Fransız kuvvetlerine yeniden taarruz etme kararı aldılar. Bu plana göre 2. Kolordu Komutanlığı'nın düzenli birlikleri dışarıdan, Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri içeriden

¹⁷¹ Beyannamenin tam metni için Bkz. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 253-254.

¹⁷² Belen, *Türk Kurtuluş*, s.263.

¹⁷³ ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 259-260.

¹⁷⁴ ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 261; Andrea, *Fransızlara Nazaran*, s.116-118; Du Véou, *La passion de la Cilicie*, 1919-1922, s.458-460; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 88-89.

¹⁷⁵ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 265.

saldıracaktı. Bu şekilde kuşatma yarılarak şehirdekilere erzak ulaştırılabilecekti. Fakat daha önce harekete geçen Fransız kuvvetleri, 30 Ocak sabahı ağır topları ve makinalı tüfekleri himayesinde üç tank ile Musullu cephesine taarruz ederek siperlere kadar dayandılar. Düşman tanklarına karşı el bombaları ile yapılan mücadele başarılı oldu. Müfreze komutanı ve makinistler yaralanınca tanklar geri çekildiler.¹⁷⁶

Fransız saldırısı savuşturulunca hücum sırası Türklere geçti. 30 Ocak 1921 gecesı Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri yerlerini almak üzere mevzilere yerleştiler. 2. Kolordu Komutanlığı'na bağlı birlikler, Kuvâ-yı Milliye birlikleri Fransız siperlerini ele geçirincede kadar herhangi bir ateş açmayacak ve teyakkuzda bekleyecekti. Özdemir Bey'in ateşi ile Kuvâ-yı Milliye taarruza başladı. Antep kuvvetleri etkin bir şekilde görev yaparak Çıksorut Tepesi'nin elverişli bir noktasından dışarıdaki kolordu birlikleri ile birleşeceği sırada Fransız kuvvetlerinin durumu haber almasıyla bu girişim engellendi.¹⁷⁷

Şehirde zahire yokluğu nedeniyle ekmek yapmak için kullanılan acı badem çekirdeği de tükenince, 2 Şubat'tan itibaren fırınlar tamamen kapandı ve şehirdeki açlığın şiddeti artmaya başladı.¹⁷⁸ Halkın içine düştüğü çaresizlikten faydalanmak isteyen Fransız kuvveti Abadie ise 4 Şubat'ta Antep halkına yönelik "şehrin teslimi ile birlikte kimseye dokunulmayacağına, yağma olmayacağına ve halka yiyecek dağıtılacağına dair" bir duyuruda bulundu.¹⁷⁹ Bu esnada Heyet-i Merkeziye ile kolordu arasında yazışmalar yapılmaktaydı. Bu yazışmalar sonucunda bombardıman nedeniyle tüm halkın dışarı çıkartılması mümkün olmadığı için Heyet-i Merkeziye üyeleri, polis, jandarma, hükümet erkânı ve şehrin ileri gelenlerinin öldürülme ve tutuklanma tehlikesine karşı öncelikli olarak dışarı çıkartılması kararlaştırıldı. 2. Kolordu Komutanlığı huruç hareketinin 4-5 Şubat gecesı yapılmasını uygun buldu. 4-5 Şubat gecesı yapılması kararlaştırılan hareket, şehir içindeki müdafiler hazırlıklarını tamamlayamadıklarından gerçekleştirilemedi. Bunun üzerine 2. Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Selahattin Adil Bey, 6-7 Şubat 1921 gecesı Antep müdafilerine gönderdiği emirde "Bu gece kuşatma hattını yarıp çıkmadığınız takdirde dışarıdaki kuvvetlerin bir daha yardım imkânı olmadığını kesin olarak bildirmek zorundayım. Harekât saat 18.00'da topçu ateşimizle başlayacaktır. Yiyeceklerinizi içeride kalanlara terk ediniz. Sizin herhalde çıkmanızı rica ederim" diyordu.¹⁸⁰

Bu karar üzerine dışarıya çıkacak aileler Ahmet Çelebi'de toplandılar. Bunlar da huruç hareketine iştirak edenleri takip edeceklerdi. Huruç hareketi Büyük Salavat ve Perilikaya istikametinden hazırlandı. Bu harekete Mustafa Fevzi Bey komutasında, Yıldırım taburunun birinci, ikinci ve üçüncü bölükleri ile semt efradı iştirak etti. Bütün hazırlıklar

¹⁷⁶ ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 263; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 138; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 274-275; Andrea, *Fransızlara Nazaran*, s.121-122.

¹⁷⁷ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 277. ATASE, *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 263.

¹⁷⁸ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 760-762.

¹⁷⁹ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 298-299; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 768-770.

¹⁸⁰ ATASE *Türk İstiklal Harbi, IV*, s. 266-267; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 770-772; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 306-307.

tamamlandıktan sonra, 6 Şubat'ta beş subay, dört yüz elli erden oluşan ilk kabile bu çıkış hareketinde başarılı oldu. 7-8 Şubat 1921 gecesi ise 50 kadar savaşçı Antep'ten dışarıya çıkmaya muvaffak oldu.¹⁸¹

8 Şubat günü Özdemir Bey ve hükümet erkânının dışarı çıktıkları öğrenilince halk telaşa düştü. Heyet-i Merkeziye Reisi Ferit Bey ve şehrin ileri gelenleri hastane hâline getirilen Şeyh Camii'nde toplandılar. Uzun tartışmalardan sonra şehrin tesliminden başka çıkar bir yol bulunamadı. Bu nedenle Fransız kumandanlarına mektup yazılarak görüşme talebinde bulunuldu. 9 Şubat 1921 tarihinde kararlaştırılan saatte Fransız karargâhına giden Geçici Hükümet Başkanı Doktor Mecid Bey, Müftü Fahreddin, Tercüman Mecideddin, Eşraftan Kâmil, Nuri ve Doktor İbrahim'den oluşan heyet, Albay Abadie ve Albay Andrea'nın temsil ettiği Fransız kuvvetleriyle anlaşarak teslim protokolünü imzaladı. 11 maddeden oluşan bu protokole göre Antep Fransız mandası altına girecek, ordu birlikleri harp esiri olarak kabul edilecek, bütün silah ve harp gereçleri Fransızlara teslim edilecek, Türk olsun Ermeni olsun bütün halka eşit işlem yapılacak ve güven altında bulundurulacaktı.¹⁸²

Protokolün imzalanması ile 1 Nisan 1920 tarihinde başlayan Antep direnişi, on aydan fazla sürerek 9 Şubat 1921 tarihinde son buldu. Direniş boyunca Antep'te bulunan 10.000 evden 8.000 kadarı tahrip olmuş, 6.000 civarında şehit verilmişti, bir o kadar da yaralı vardı.¹⁸³ Teğmen Lohanlı Mustafa Nureddin, "Bizi ne top mağlup etti, ne tüfek. Ne düşmanın kuvveti bizi kaçırdı, ne mühimmâtı. Ne tankı ve ne (de) tayyâresi. Bizi yalnız bir şey ezdi, bozdu, gözlerimizden kanlı yaşlar döktürerek yurdumuzdan çıkardı: O da: Açlık!" sözleriyle şehrin teslim olmadan önce yaşadığı imkânsızlıkları ifade ediyordu.¹⁸⁴

Gösterdiği olağanüstü direniş sayesinde TBMM tarafından 8 Şubat 1337 (1921) tarihli ve 93 sayılı kanun ile Ayıntab'a, Gazi unvanı verilerek şehrin adı Gaziyıntab'a çevrildi.¹⁸⁵

Gazilik kanunu şu şekildedir:

"Numara – 93

Madde 1- Ayıntab livası merkezi olan Ayıntab kasabasının namı "Gaziyıntab"a tahvil olunmuşdur.

Madde 2- Bu kanunun icrasına Dâhiliye Vekili memurdur.

Madde 3- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

8 Şubat 1337 ve 30 Cumâde'l-ulâ 1339." ¹⁸⁶

¹⁸¹ Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 306-311; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 143-146; Bayaz, *Antep Savunması*, s. 213-214; Cebesoy, *Mili Mücadele*, s. 422.

¹⁸² Abadi, *Türk Verdünü*, s. 91-92; *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 267-268; Gömeç, *Millî Mücadelede*, s. 95; Öztürk, *Gaziantep*, s. 164-165; Pamuk, *Antep Savunması*, 301-302. Teslim tutanağının tam metni için bkz. Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 317. Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 149; Andrea, *Fransızlara Nazaran*, s.126-127.

¹⁸³ Yetkin, *Gaziantep Tarihi*, s 57.

¹⁸⁴ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 810.

¹⁸⁵ Bayaz, *Antep Savunması*, s. 217.

¹⁸⁶ *Kavanin Mecmuası*, Cilt 1, 2. baskı, Ankara, T.B.M.M. Matbaası 1341 (1925), s. 99.

10. Esaret Günleri ve Antep'in Kurtuluşu

Halk temsilcileri ile Fransız Komutanlığı arasında 9 Şubat 1921'de imzalanan protokolden sonra Fransızlar şehre girdiler. Antep halkı, Fransız karargâhına öncelikle 1400 tüfek, 10 makineli tüfek ve 70.000 civarında mühimmatı teslim etti.¹⁸⁷ Fransızlar asayiş bakımından gerekli gördükleri yerlere, şehrin dışarı ile bağlantısını sağlayan yolların çıkış noktalarına karakollar yerleştirdiler. Halka yaranmak ve gönülleri kazanmak için Hükümet Konağı önüne kamyonlarla un, şeker, yiyecek getirerek halka dağıttılar. Fırınları açtırarak ekmek yaptırıp muhtaçlara parasız verdiler. Esirleri serbest bırakarak Ermenilerin Müslüman mahallerine girişine kesinlikle müsaade etmediler. Şehrin idaresi için geçici bir hükümet kuruldu ve Doktor Mecid Bey Antep Mutasarrıfı olarak atandı.¹⁸⁸

Türklerden ve Ermenilerden oluşan polis ve jandarma birlikleri, şehrin düzenini ve asayişini sağladılar. Şehirden ayrılan memurların, görevlerine dönebilecekleri bildirildi. Belediye, Fransızların müsaadesiyle çalışmalarına başladı ve belediye meclisinde Ermenilerin nüfusları oranında temsil edilmesine karar verildi. Yıldırım taburunun künye defteri incelenerek ne kadar asker varsa Elbeylioğlu Hanı'nda toplanarak savaş esiri olarak hapsedildi. Bunlardan şehir ahalisinden olanlar, birer numara verilerek serbest bırakıldı. Şehir halkından olanlara kimliğini ve künyesini gösteren kimlik belgeleri verilerek serbest bırakıldı. Köylüler esir olarak bırakıldı ve bunlarla birlikte Antepli olmayan subaylara Fransız subayların gözetiminde istihkâmlar yıktırıldı. Daha sonra bu esirler de serbest bırakıldı.¹⁸⁹

Huruç hareketinde dışarı çıkmayıp şehirde kalmış olan Heyet-i Merkeziye Reisi Ferid Bey ile Kepkepzâde Abdürrezzak, Hacı Ömerzâde Mehmed ve Mahmud Büdeyri gibi diğer üyelerinin yanı sıra Savcı Naci, Askerlik Şubesi Başkanı Abdurrahman, Yüzbaşı Hacı Mustafa, Tabur Komutanı Muharrem Nuri, Yüzbaşı Zeki ve Fehmi Bey gibi resmi görevliler teslim protokolüne aykırı biçimde tutuklanıp koleje hapsedildiler. Halkın elindeki bütün silâhlar toplatıldı.¹⁹⁰

Antep'in düşmesiyle Fransızlar Antep Sancağı'na sahip olmuşlardı ama Antep ve Kilis şehirlerinin dışında Fransız mandasını tanıyan yoktu. Antep mutasarrıflık merkezi, ilkin Halfeti kaza merkezi, sonra da Nizip oldu. Kilis hükümeti de Musabeyli nahiyesinde Haskanlı köyüne taşındı. Fransızlar, ikmal yolları olmasından ötürü Antep-Kilis yolu üzerindeki köylere karakollar kurdular. Bu köylerden başka hiçbiri Fransız idaresini tanımadı. Zaman zaman iki taraf arasında çatışmalar da meydana geldi. Mart ayı içerisinde Albay Andrea'ya bağlı birliklerin çoğunluğu ve Doğu Müstemleke Alayı'nın son

¹⁸⁷ Abadi, *Türk Verdünü Gaziyantab, Ayntab'ın Dört Muhasarası*, İstanbul: Matbaa-i Asâkiriyye, 1339, s. 115-116.

¹⁸⁸ Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 804; Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 152

¹⁸⁹ Bayaz, *Antep Savunması*, s. 217-218.

¹⁹⁰ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 152; Lohânizade Mustafa Nureddin, *İstiklâl Sevgisinin*, s. 800.

kademesi, Halep'e gitmek üzere Antep'ten ayrıldı.¹⁹¹ Mutasarrıflık görevine devam etmek istemeyen Dr. Mecid Bey'in mutasarrıflık görevinden ayrılması üzerine, 14 Mart'ta Halep'te bulunan Seyyafzâde Abdülkadir bu göreve tayin edildi.¹⁹²

15 Mart 1921 tarihindeki Londra Konferansı'nda, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile Fransız delegeleri arasında imzalanan anlaşmaya göre Antep, Kilis ve bütün Çukurova'nın Türklere bırakılması kararlaştırıldı. Bu haber Antep'te büyük bir coşkuyla karşılandı. Türkler büyük sevinç içerisinde iken gelecek kaygısına düşen Ermeniler ve Fransız taraftarı bir kısım Türkler, Antep'i terk ettiler. Seyyafzâde Abdülkadir Efendi mutasarrıflıktan çekildi ve yerine Celâl Kadri tayin edildi.¹⁹³

Londra Konferansı'nda Bekir Sami Bey'in imzaladığı anlaşma bazı iktisadi şartlar nedeniyle Ankara Hükümeti tarafından onaylanmadı. Fakat Fransızlarla Türk hükümeti arasında müzakereler devam etti. Sakarya Savaşı ile Yunanlıların büyük bir yenilgiye uğrayıp geri çekilmesi üzerine, Fransız ve Türk hükümetleri arasında, 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Antep, Misak-ı Milli sınırlarına dâhil edildi. Kasım ayında Fransız birliklerinin büyük bir kısmı Antep'ten ayrıldı. Geride kalan son Fransız askerleri de 25 Aralık'ta Antep'i terk ettiler. Fransızlar çekilirken Ermenileri de beraberlerinde götürdüler. Fransız askerlerinin çekilmesini müteakip aynı gün Antep mintika komutanlığına bağlı 59. Alay, Antep'linin sevinç gözyaşları arasında şehre girdi. Böylece şehirde 17 Aralık 1918 tarihinde İngilizlerle başlayan, akabinde 25 Ekim 1919'dan itibaren Fransızlar tarafından devam ettirilen işgal dönemi, 25 Aralık 1921 tarihinde sona ermiş oldu.¹⁹⁴

11. Sonuç

Antep stratejik öneminden dolayı Mondros Mütarekesi'nden çok kısa bir süre sonra ilk olarak İngilizler tarafından işgal edildi. Şehirde yaklaşık on ay süren İngiliz işgal döneminde birtakım olumsuzluklar görülse de silahlı bir çatışma yaşanmadı. Suriye İtilafnamesi gereği şehirdeki İngiliz işgali yerini Fransız işgaline bıraktı. Fransızlar diğer işgal bölgelerinde olduğu gibi işgal kuvvetlerinin yetersizliği bahanesiyle Antep'te de Ermenilerle iş birliği yaptılar. Bu nedenle şehirde Ermeni taşkınlıkları artmaya başladı. Fransız işgalinde yaşanan zulüm, Ermeni taşkınlıkları ve İstanbul Hükümeti'nin işgaller karşısında sessiz kalması halkın çok kısa bir sürede teşkilatlanarak silahlı direnişe hazır hale gelmesine neden oldu. 1920 yılının başlarında şehir dışında başlayan çatışmalar, 1 Nisan 1920'den itibaren şehir içine taşındı. Maraş ve Urfa'daki direniş karşısında kısa sürede çekilmek zorunda kalan Fransızlar için çok daha çetin bir direniş sergileyen Antep'in alınması bir onur meselesi hâline gelmişti. Bu nedenle tahliye ettikleri yerlerden getirdikleri kuvvetleri de Antep'te kullandılar. Böylece şehri, dışarıyla

¹⁹¹ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 152; Bayaz, *Antep Savunması*, s. 217; Abadi, *Türk Verdünü*, s. 95; Saral, *Türk İstiklal*, IV, s. 241.

¹⁹² Bayaz, *Antep Savunması*, s. 218-219.

¹⁹³ Yetkin, *Gaziantep Savaşı*, s. 134.

¹⁹⁴ Ünler, *Gaziantep Savunması*, s. 153; Pamuk, *Bir Şehrin*, s. 310.

bağlantısını kesip tecrit ederek ele geçirmeye çalıştılar. Antep, yaklaşık on bir ay süren Fransız kuşatmasına dayansa da haftalarca muhasara altında kalmaktan kaynaklanan açlığa dayanamadı ve 9 Şubat 1921 tarihinde düştü. Millî Mücadele tarihinde sabır, metanet ve fedakârlığın en önemli örneklerinden birisi olan Antep, şehir savunması tarihine geçecek bir direnişle “Gazi” oldu. Antep direnişi, her türlü imkânsızlıkla birlikte bir şehrin koca bir devlete kafa tutuşunun simgesi olarak tarih sayfalarındaki yerini aldı. Antep, gösterdiği mücadele ile sadece kendisini savunmakla kalmadı. Fransızlara Anadolu topraklarından istedikleri gibi hareket edemeyeceklerini, işgal hareketinde başarılı olsalar dahi buralarda kalıcı olamayacaklarını gösterdi. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Antep'in Fransız işgalinden kurtuluşundan yıllar sonra dile getirdiği aşğıdaki ifadeler de aslında Antep direnişinin oldukça anlamlı bir özeti idi:

“... Bu tek Türk şehri, hiçbir yerden maddi yardım görmeksizin kendi kahramanlığı ile kendini kurtardı. Ve Gazi ünvanına bihakkın liyakat kesbetti. Gazi Antep'ileri, o gün olduğu gibi bugün dahi, derin hürmetle takdir ederim.

Türküm diyen her şehir, her kasaba ve en küçük Türk köyü, Gaziantep'ileri kahramanlık misali olarak alabilirler.”¹⁹⁵

“Ben Gaziantep'ileri gözlerinden nasıl öpmem ki; onlar yalnız Gaziantep'i değil Türkiye'yi de kurtardılar.”¹⁹⁶

¹⁹⁵ Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 657-658.

¹⁹⁶ M. Oğuz Göğüş, *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*, Cihan Ofset, Tarihsiz, s.113.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. DH. ŞFR. 94/226; 95/55; 95/66; 96/226; 105/9;

BOA. DH. EUM. AYŞ. 26/73; 32/16.

BOA. HR. SYS. 2542-2/22; 2542-9/26; 2542-28; 2543-4/9; 2543-4/12; 2543-5/7; 2543-8/15;
2543-8/21; 2544-6/4; 2544-6/5; 2544-6/16; 2544-8/1; 2544-10/9; 2544-15/35-36;
2544-17/23; 2544-17/24; 2544-17/25; 2544-17/26; 2544-17/27;

BOA. MV. 217/137.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Kutu: 18, Belge: 32, 39.

Kutu: 19, Belge: 103.

Kutu: 28, Belge: 146.

Kutu: 31, Belge: 74.

Kutu: 318, Belge: 15, 20, 30.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Askeri Tarih Belgeleri, 104 (Haziran 1997): Belge No: 2903; Belge No: 2930.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 15 (1956): Belge No: 383.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 16 (1956): Belge No: 415/a.

Sürelî Yayınlar

Albayrak 91 (13 Mayıs 1336 / 13 Mayıs 1920).

Hâkimiyet-i Milliye, 8 (11 Şubat 1336 / 11 Şubat 1920).

İrade-i Milliye, 11 (17 Safer 1338 / 10 Kasım 1919).

İrade-i Milliye, 13 (30 Safer 1338 / 24 Kasım 1919).

İrade-i Milliye, 24 (18 Cemaziyelevvel 1338 / 8 Şubat 1920).

İrade-i Milliye, 38 (2 Şaban 1338 / 21 Nisan 1920).

Araştırma ve Tetkik Eserler:

Abadi. *Türk Verdünü Gaziantep Antep'in Dört Muhassarası*. Gaziantep: Gaziyurt Matbaası: 1999.

Abadi. *Türk Verdünü Gaziantep, Ayntab'ın Dört Muhasarası*. İstanbul: Matbaa-i Asâkiriyye, 1339.

Akbıyık, Yaşar. *Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.

Akgöl, Eyüp Sabri. *Esaret Hatıraları*. Haz., Nejat Sefercioğlu, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.

- Andrea. *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı*. Çev., Kadri, İstanbul, 1341.
- ATASE. *Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Cilt I. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- ATASE. *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi*. Cilt IV. Ankara, Genelkurmay Basımevi; 2009.
- Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri. Cilt IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Barlas, Uğuroğlu. *Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl*. İstanbul: Gaziantep Kültür Derneği 1972.
- Başkan, Ömer Fatih. "Millî Mücadele Yıllarında İngiliz ve Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesi'nde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36/101 (2020): 1-28.
- Bayaz, Hüseyin. *Antep Savunması Günlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1994.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara, 1983.
- Bozgeyik, Burhan. *Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep*. İstanbul: Tuğra Neşriyat. 2019.
- Bozkurt, Mehmet Fatih. *Tüfekçi Yusuf Usta Çanakkale Cephesi ve Gaziantep Harbi'nde Alinteri Dökmüş Bir Zanaatkar*. İstanbul: Gazi Kültür A.Ş. Yayınları. 2021.
- Büyükoğlu, R. Yaşar. *Millî Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu (30 Ekim 1918-20 Ekim 1921)*. Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2012.
- Çaykırın, Güzin. "Millî Mücadele'de Antep Savunması'ndan Batı Cephesi'ne 5'inci Tümen (1918-1921)". *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*. 32/2 (2022): 345-382.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Mili Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953.
- Çatalbaş, Erkan. "Kurtuluş Savaşı'nda Gayrinizami Harp ve Güney Cephesi". Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020.
- Dai, Adil. *Olaylarla Gaziantep Savaşı*. Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1992.
- Du Véou, Paul. *La passion de la Cilicie. 1919-1922*, Paris: Librairie orientaliste P. Geuthner, 1937.
- Efe, Aydın. "Antep Savunması: Bir Albayın Hatıratı". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*. 53 (2015): 221-253.
- Enç, Mitat, *Selamlık Sohbetleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Göğüş, M. Oğuz. *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*, Cihan Ofset, Tarihsiz.
- Gömeç, Sadettin. Millî Mücadelede Gaziantep. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Güllü, Ramazan Erhan. *Antep'te Misyonerler, Ermeniler ve Millî Mücadele*, İstanbul: Gazikültür A.Ş. Yayınları, 2021.
- Güllü, Ramazan Erhan. "Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16/2 (2017): 490-507.
- Günay, Nejla. "Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da İngiltere-Fransa Rekabeti ve Bölgenin İşgal Edilmesinin Sebepleri", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleri*. Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022: 9-23.

- Günay, Nejla. "Fransız İşgaline Karşı Maraş Şehir Merkezinde Yürütülen Mücadele ve Maraş'ın Kahramanları". *Millî Mücadelenin Güney Cepheleri*. Ed., Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022: 106-123.
- Günay, Nejla. "Millî Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı". *İstanbul Üniversitesi Türkiyât Mecmuası*. 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, 47-74.
- Güngör, M. Birol. *Antep Harbi*, İstanbul, Eren Yayınları, 2004.
- Kavanin Mecmuası*. Cilt 1, 2. baskı, Ankara, T.B.M.M. Matbaası 1341 (1925).
- Kılıç Ali. *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. Der., Hulusi Turgut. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Lohânizade Mustafa Nureddin. *İstiklâl Sevgisinin Âbidesi Gâzi'ayntab Müdâfaası*. Ed., Zeynel Özlü, Çev., Mehmet Sağlam, Ankara: Şehitkâmil Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.
- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 1981.
- Öztürk, Ayhan. *Millî Mücadelede Gaziantep*. Kayseri: Geçit Yayınları, 1994.
- Pamuk, Bilgehan. "Antep Savunması ve Kuvâ-yı Millîye Mücahidi Boyno Memik'in Faaliyetleri". *Millî Mücadelenin Güney Cepheleri*. Ed., Nejla Günay ve Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2021.
- Pamuk, Bilgehan. *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Saral, Ahmet Hulki. *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, Cilt IV*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.
- Saral, Hulki ve Tosun Saral. *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970.
- Saygılı, Hasip. *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2022.
- Selahattin Adil Paşa. *Hayat Mücadeleleri*. İstanbul: Zafer Matbaası, 1982.
- Solmaz, Mehmet. *Karayılan*. Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Buroşür Yayınları, Gaziantep, 1963.
- Şahin, Mustafa ve Cemile Şahin. "Türk İstiklal Harbi'nde Askerlik Şubeleri ve Kilis Askerlik Şubesi". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 52 (2014), 273-294.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Kuvâyı Millîye Tarihi*. Ankara: Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., 1957.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I, Ankara, 1985.
- Ünler, Ali Nadi. *Gaziantep Savunması*, İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1969.
- Üzel, Sahir. *Gaziantep Savaşı'nın İçyüzü*. Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası, 1952.
- Yakar, Halil İbrahim ve Ü. Gülsüm Yaprak Pusat. *Antep Savunması Askeri İşe Defterleri/Açlığın Günlüğü*. Gaziantep: Gaziantep Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2014.
- Yetkin, Hulusi ve Mehmet Solmaz. *Gaziantep Savunmasında Şehit Şahinin Yeri (Gaziantep Türkcülüğü)*. Gaziantep: Gaziyurt Matbaası, 1963.

Yetkin, Hulusi. *Gaziantep Tarihi ve Davaları*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Büroşür Yayınları, 1968.

Yetkin, Hulusi. *Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler*. Gaziantep: Işık Matbaası, 1962.

Yetkin, Hulusi. *Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey*. Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep 1970.

EK 1. Güney Cephesi Kuvayimilliyelerinden Arslan Bey, Gaziantep, 1920. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 2. Güney Cephesi Kuvayimilliyecilerinden bir grup, Gaziantep, 1920. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 3. Güney Cephesi Kuvayimilliyecilerinden bir grup, Gaziantep, 1920. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 4. Fransızlar tarafından Gaziantep'te tahrip edilen Basmacı Medresesi, Gaziantep, 1920. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 5. Fransızlar tarafından Gaziantep'te tahrip edilen Kozanlı Camisi, Gaziantep, 1920. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 6. Fransızlar tarafından Gaziantep'te tahrip edilen Handaniye Camisi, Gaziantep, 1920. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 7. Güney Cephesi Kuvayimilliyecilerinden bir grup, Gaziantep, 1920. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Mustafa CAN | Gaziantep Üniversitesi |
mustafacan[at]gantep.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6458-5007**

Gaziantep'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Gaziantep'te tamamladı. 2005 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden lisans mezunu oldu. Yüksek lisansını 2011 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı'nda bitirdi. Doktora eğitimini 2018 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı'nda tamamladı. 2020 yılında Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti alanında doçent ünvanı aldı. 2005-2012 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde tarih öğretmeni olarak görev yaptıktan sonra 2012-2021 yılları arasında Gazi Üniversitesi Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda çalıştı. 2021 yılından itibaren ise Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti kürsüsünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yazarın Osmanlı kültür ve medeniyeti, Osmanlı yerel ve taşra tarihi üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

**Assoc. Prof. Dr. Mustafa CAN | Gaziantep University |
mustafacan[at]gantep.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6458-5007**

He was born in Gaziantep. He completed his primary and secondary education in Gaziantep. In 2005, he graduated from Dokuz Eylül University, Buca Faculty of Education, Department of History Education. He completed his master's degree in 2011 at Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of New Age History. He completed his doctorate in 2018 at Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of New Age History. In 2020, he received the title of associate professor in the field of Ottoman Institutions and Civilization. After working as a history teacher within the Ministry of National Education between 2005 and 2012, he worked at Gazi University, Division of History Education between 2012 and 2021. Since 2021, he has been working as a faculty member at Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Division of Ottoman Institutions and Civilization. The author has works on Ottoman culture and civilization and Ottoman local and provincial history.